

Representation of Social Actors in Lutfiya Al Dulaimi's Novel " Sayyidat Zuhal " through Theo van Leeuwen's Critical Discourse Approach

Sepideh Bagheri Ozan ¹, Ali Sayadani ², Parviz Ahmadzadeh Houch ³, Abdolahad Gheibi ⁴

1.Ph.D. Candidate in Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Human Sciences, Azarbaijan Shahid Madani University, Tabriz, Iran. E-mail: bagherisepideh74@gmail.com

2. Corresponding Author, Associate Professor in Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Human Sciences, Azarbaijan Shahid Madani University, Tabriz, Iran. E-mail: a.sayadani@azaruniv.ac.ir

3. Associate Professor in Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Human Sciences, Azarbaijan Shahid Madani University, Tabriz, Iran. E-mail: ac.ahmadzadeh@azaruniv.ac.ir

4. Professor in Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Literature and Human Sciences, Azarbaijan Shahid Madani University, Tabriz, Iran. E-mail: Abdolahad@azaruniv.ac.ir

Article Info

Article Type:
Research Article

Article History:

Received:
23, October, 2023

In Revised Form:
7, January, 2024

Accepted:
17, January, 2023

Published online:
21, October, 2024

Abstract

Critical discourse analysis is an interdisciplinary method that seeks to uncover concealed power dynamics, hegemony, social inequalities, and ideological processes through language analysis, focusing on structures beyond individual sentences. Within this field, van Leeuwen's framework is a fundamental approach that emphasizes the role of social actors in manifesting underlying discourses. This framework comprises two main components: exclusion and inclusion, each encompassing various subcategories. "Sayyidat Zuhal" is a renowned literary work by the contemporary Iraqi writer, exploring political and social issues in Iraq over recent decades. This descriptive-analytical study examines the novel using van Leeuwen's framework's sociosemantic aspects to illustrate how the author presents her ideology by introducing the novel's characters. The findings of this study indicate that the representation of social actors in "Sayyidat Zuhal" is influenced by Al Dulaimi's intellectual and social perspectives. In the novel, women are portrayed as active and dynamic agents, while male figures are depicted as passive and negatively valued, reflecting Al Dulaimi's feminist ideologies. Furthermore, the Baath Party, American forces, and Takfiri groups have become active due to their extensive crimes against the Iraqi people and their significant role within the tumultuous Iraqi context.

Keywords:

Critical discourse analysis, van Leeuwen's approach, Social actors, Lutfiya Al Dulaimi, "Sayyidat Zuhal".

Cite this The Author(s): Bagheri Ozan, S., Sayadani, A., Ahmadzadeh Houch, P., Gheibi, A., (2025). Representation of Social Actors in Lutfiya Al Dulaimi's Novel " Sayyidat Zuhal " through Theo van Leeuwen's Critical Discourse Approach: Journal of Adab-e-Arabi, Vol. 16, No. 4, Winter, Serial No.42: (69-96):

DOI: [10.22059/jalit.2024.367098.612747](https://doi.org/10.22059/jalit.2024.367098.612747)

Publisher: University of Tehran Press

1.Introduction

Literature acts as a powerful medium for reflecting the prevailing conditions within society and has consistently been shaped by social realities. The novel, as one of the most significant literary forms, is influenced by the circumstances of nations and serves to depict the truths of society. Given that these realities arise from the political environment, political themes often take center stage in many novels, with elements of politics manifesting both directly and indirectly within the narrative. When a novel incorporates a political theme, it adopts a political character, allowing the author to express political ideas or critique political figures through storytelling. In Iraq, the practice of novel writing is closely intertwined with social changes, such that the historical and political events of the country, which have significantly impacted the lives and destinies of its people, are reflected in its literature. These events often become central themes in the works of many authors.

Lutfiya Al Dulaimi, a prominent Iraqi writer, skillfully weaves political themes into her novel entitled "Sayyidat Zuhul" (Saturn Ladies), where she endeavors to recreate and reinterpret Iraq's history over the past few decades. Furthermore, this author, who approaches her narrative from a feminist perspective, addresses women's issues and highlights the various challenges faced by Arab women in contemporary society.

Van Leeuwen's model of social actor representation stands as a critical approach within discourse analysis, introducing sociological and semantic components that reveal how meaning and truth are subtly embedded in texts. This analytical method, which consists of components related to exclusion and inclusion, investigates how authors present their objectives through various representation techniques. Therefore, examining "Sayyidat Zuhal" within the framework of Van Leeuwen's theory and determining the representation of actors in the discourse can significantly aid in uncovering the underlying ideology present in the text while clarifying the author's intentions.

Methodology

This descriptive and analytical study employs Van Leeuwen's critical discourse approach to closely examine Lutfiya Al Dulaimi's novel "Sayyidat Zuhal." The objective is to uncover how the author conveys her ideology through the introduction and portrayal of characters in this narrative. After outlining the components of Van Leeuwen's model, the research selects phrases that contain ideological significance for in-depth analysis. This study seeks to address the following critical questions:

- 1) Which components of Van Leeuwen's model are utilized in "Sayyidat Zuhal"?
- 2) How does Al Dulaimi reflect her intellectual and social perspectives through discourse-based components?

Results

An examination of the representation of social actors in "Sayyidat Zuhal" reveals that the use of these components serves the author's worldview. Dulaimi strives to depict the political and social realities of Iraq during the Ba'ath regime, as well as the tumultuous years of the American invasion, alongside the subsequent challenges that arose. The novel vividly portrays the impact of war on people's lives, including the social and psychological consequences such as displacement, migration, civilian casualties, and the overall lack of human security. It also addresses critical issues like torture and violence against women, gender discrimination, and the emotional turmoil of homesickness. The author adopts a feminine perspective, emphasizing the suffering endured by women in the context of Iraq's occupation. From the writer's viewpoint, women have been the most adversely affected by these events, bearing the brunt of the violence and instability.

Conclusion

In "Sayyidat Zuhal," female actors are prominently featured, and their identities are often represented through various components such as activation, differentiation, nomination, appraisal, Individualization, Collectivization, and Genericization. This representation aims

to emphasize their significance within the narrative. Female characters are depicted as active participants alongside men in significant social activities, suggesting that the author advocates for gender equality and recognizes women as essential and active contributors to society. In contrast to the prominence of female characters, male actors are portrayed passively and with negative appraisement, reflecting the author's feminist perspective. Additionally, components such as activation, appraisement, differentiation, and Categorization are employed to represent non-self groups, including the Ba'ath Party, American occupiers, and Takfiri factions. Throughout the novel, Al Dulaimi describes these groups with negative attributes while positively representing the Iraqi nation, aiming to influence readers' perceptions and encourage them to condemn these out-groups.

شیوه‌های بازنمایی کنشگران اجتماعی در رمان «سیدات زحل» اثر لطفیة الدلیمی بر اساس رویکرد گفتمان انتقادی

ون لیوون

سپیده باقری اوزان^۱، علی صیادانی^۲، پرویز احمدزاده هوج^۳، عبدالأحد غیبی^۴

۱. دانشجوی دکتری گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران. رایانامه: bagherisepideh74@gmail.com
۲. نویسنده مسئول، دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران. رایانامه: a.sayadani@azaruniv.ac.ir
۳. دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران. رایانامه: ac.ahmadzadeh@azaruniv.ac.ir
۴. استاد گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید مدنی آذربایجان، تبریز، ایران. رایانامه: Abdolahad@azaruniv.ac.ir

اطلاعات مقاله چکیده

تحلیل گفتمان انتقادی رویکردی میان‌رشته‌ای است که از طریق تجزیه و تحلیل زبان و تمرکز بر ساختارهای فراتر از جمله، می‌کوشد روابط پنهان قدرت، سلطه، نابرابری اجتماعی و فرایندهای ایدئولوژیک را آشکار سازد. الگوی ون لیوون یکی از مهم‌ترین رویکردها در زمینه تحلیل گفتمان انتقادی است که با تأکید بر نقش کنشگران اجتماعی، روابط زیرین گفتمان را نمایان می‌سازد. این رویکرد متشکل از دو مؤلفه اصلی حذف و اظهار است که هر کدام زیرشاخه‌های متعددی را در برمی‌گیرد. رمان «سیدات زحل» از مشهورترین آثار لطفیة الدلیمی نویسنده معاصر عراقی است که در آن مسائل سیاسی و اجتماعی عراق در دهه‌های اخیر را مورد بحث قرار داده است. پژوهش حاضر به روش توصیفی-تحلیلی و بر اساس مؤلفه‌های جامعه‌شناختی معنایی الگوی ون لیوون به بررسی رمان مذکور پرداخته است تا نشان دهد نویسنده به وسیله معرفی شخصیت‌های این رمان چگونه ایدئولوژی خود را مطرح کرده است. بر اساس نتایج این پژوهش، نحوه بازنمایی کنشگران اجتماعی در رمان سیدات زحل متأثر از دیدگاه‌های فکری و اجتماعی دلیمی است. در این رمان زنان به عنوان کنشگرانی فعال و یویا بازنمایی شده‌اند و در مقابل، کنشگران مرد به عنوان چهره‌هایی منفعل و با ارزش‌دهی منفی به تصویر کشیده شده‌اند که این امر حاصل تفکرات فمینیستی دلیمی است. همچنین رژیم بحث، نیروهای آمریکایی و گروه‌های تکفیری به دلیل جنایات گسترده علیه مردم عراق و به عنوان عاملان اصلی فضای پرآشوب عراق فعال‌سازی شده‌اند.

نوع مقاله:

بحث علمی

تاریخ دریافت:

تاریخ دریافت:

۱۴۰۲/۰۸/۰۱

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۲/۱۰/۱۷

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۲/۱۰/۲۷

تاریخ انتشار:

۱۴۰۳/۰۷/۳۰

واژه‌های کلیدی: تحلیل گفتمان انتقادی، الگوی ون لیوون، کنشگران اجتماعی، لطفیة الدلیمی، سیدات زحل

استناد: باقری اوزان، سپیده؛ صیادانی، علی؛ احمدزاده هوج، پرویز؛ غیبی، عبدالأحد، (۱۴۰۳). شیوه‌های بازنمایی کنشگران اجتماعی در رمان «سیدات زحل» اثر لطفیة الدلیمی بر اساس رویکرد گفتمان انتقادی ون لیوون، ادب عربی سال ۱۶، شماره ۴، زمستان، شماره پیاپی ۴۲ - (۶۷-۹۶). DOI: 10.22059/jalit.2024.367098.612747

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

۱. مقدمه

ادبیات یکی از شیوه‌های انعکاس اوضاع حاکم بر جامعه است و همواره متأثر از واقعیت‌های اجتماعی بوده است. رمان نیز به عنوان یکی از مهم‌ترین انواع ادبی تحت تأثیر احوال ملت‌ها قرار دارد و می‌تواند واقعیت‌های جامعه را انعکاس دهد. از آنجایی که واقعیت‌ها از شرایط سیاسی جامعه نشأت می‌گیرند، مسائل سیاسی محور اصلی بسیاری از رمان‌ها قرار دارد و نشانه‌هایی از سیاست به صورت مستقیم یا غیرمستقیم در آنها مشهود است. وجود بعد سیاسی در رمان باعث می‌شود رمان ماهیت سیاسی به خود گرفته و رمان سیاسی تلقی گردد؛ در واقع رمان سیاسی رمانی است که «مسائل سیاسی به صورت صریح یا ضمنی روح غالب داستان است و نویسنده صاحب یک ایدئولوژی است که می‌خواهد به وسیله آن مخاطب را پنهان یا آشکارا اقناع کند» (وادی، ۲۰۰۳: ۶). در این نوع رمان، نویسنده به بیان اندیشه سیاسی یا نقد رجال سیاسی در قالب داستان می‌پردازد و به همین منظور به شخصیت‌ها هویت سیاسی می‌بخشد. رمان‌های سیاسی در ادبیات عرب با تأثیرپذیری از رمان‌های اروپایی شکل گرفت اما به تدریج به دنبال بحران‌های شدید سیاسی در جامعه عرب، نفوذ سیاست در رمان گسترش یافت و مورد توجه نویسندگان قرار گرفت. به طور کلی رمان سیاسی در ادبیات معاصر عرب به مسائلی از قبیل سرکوب، سلب آزادی، جنگ با دشمنان، عقب‌ماندگی زنان و غیره می‌پردازد که با جنبه‌های معینی از زندگی سیاسی سروکار دارد. رمان‌نویسی در عراق نیز پیوند استواری با تحولات اجتماعی آن دارد؛ به گونه‌ای که رویدادهای تاریخی و سیاسی این کشور که تأثیر زیادی بر سرنوشت مردم داشته است، در ادبیات آن بازتاب داشته و موضوع اصلی رمان‌های اکثر نویسندگان به شمار می‌روند. «رمان‌نویسان کشور عراق همچون تاریخ‌نگاران اما با بهره‌گیری از شیوه‌های ادبی به ثبت حوادث پرداخته و بدین ترتیب دغدغه‌های ملی و اجتماعی خود را مطرح کرده‌اند» (لعیبی، ۲۰۱۱: ۴۰). در این میان، رمان‌نویسان زن عراق نیز هم‌گام با مردان از هیچ تلاشی فروگذار نکرده و سهم خود را در این عرصه به خوبی ایفا کرده‌اند و با اسلوبی واقع‌گرایانه حوادث جامعه را در قالب رمان بازآفرینی کرده‌اند (الهوری، ۲۰۰۳: ۶۱).

لطفیة الدلیمی (متولد ۱۹۳۹ م در عراق) از نویسندگان برجسته عراق است که در کنار ابداعات ادبی و به‌کارگیری زبان زنانه در آثارش، به موضعی که در دفاع از حقوق زنان می‌گیرد، شناخته می‌شود. دلیمی آثار زیادی را منتشر کرده است که در اکثر آنها پیوند میان اجتماع و سیاست به روشنی قابل مشاهده است. در این میان، رمان «سیدات زحل» که رمانی سیاسی تلقی می‌شود، از آثار مطرح وی محسوب می‌شود و در بین سایر تألیفاتش بیش از همه مورد توجه و استقبال قرار گرفته است. این نویسنده از اوضاع سیاسی و اجتماعی دهه‌های اخیر کشور خود غافل نبوده و مضامین سیاسی را در این اثر گنجانده است و به نوعی می‌توان گفت به بازآفرینی تاریخ عراق در دهه‌های اخیر پرداخته است؛ تاریخی که سرشار از ظلم و جنایت است. علاوه بر این، نقش زن و جایگاه آن در جامعه همواره مطمح نظر الدلیمی بوده و در عمده تألیفاتش به ویژه در رمان مورد بحث که پیرنگی فمینیستی دارد، به موضوع زن پرداخته و مسائل زنان عرب

را منعکس کرده است. در این پژوهش رمان «سيدات زحل» الدلیمی بر اساس رویکرد ون لیوون مورد بررسی قرار گرفته است؛ رویکردی که با معرفی مؤلفه‌های گفتمان‌مدار جامعه‌شناختی-معنایی در پی این است که نشان دهد معنا و حقیقت چگونه به صورت پنهان در متن ارائه شده است. در این رویکرد بررسی می‌شود که نویسنده چگونه با استفاده از روش‌های گوناگون بازنمایی کارگزاران اهداف خود را مطرح کرده است. بر این اساس، بررسی رمان مذکور در چهارچوب نظریه ون لیوون و مشخص کردن نحوه بازنمایی کنشگران در گفتمان، می‌تواند در کشف ایدئولوژی به‌کاررفته در متن و روشن‌سازی هر چه بهتر اهداف نویسنده نقش مهمی ایفا کند. در همین راستا پس از تبیین مؤلفه‌های الگوی ون لیوون عبارتهایی که دربردارنده بار ایدئولوژیک هستند گزینش شده و بر اساس رویکرد مذکور مورد بررسی قرار گرفته‌اند. پرسش‌های پژوهش به شرح زیر است:

۱. در رمان «سيدات زحل» از کدام مؤلفه‌های الگوی ون لیوون استفاده شده است؟
۲. الدلیمی دیدگاه‌های فکری و اجتماعی خود را چگونه با استفاده از مؤلفه‌های گفتمان‌مدار منعکس کرده است؟

۱-۱. پیشینه پژوهش

الگوی ون لیوون از مهم‌ترین رویکردهای تحلیل گفتمان انتقادی است که در حوزه‌های ادبی و غیرادبی به‌کارگرفته می‌شود. از جمله موارد کاربرد رویکرد ون لیوون در نقد متون ادبی می‌توان به این موارد اشاره کرد: پایان‌نامه ارشد «تحلیل گفتمان انتقادی اشعار بهار بر اساس الگوی ون لیوون» (۱۳۹۰) به کوشش جوکار در دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شیراز نوشته شده است. این پژوهشگر با بررسی اشعار بهار در چارچوب الگوی ون لیوون به این نتیجه رسیده است که برای بازنمایی اربابان قدرت و عاملین عمل از صریح‌ترین مؤلفه‌ها یعنی نام‌بری و فردی‌سازی استفاده شده است. مقاله «بررسی ساخت‌های گفتمان‌مدار سوره قصص بر اساس الگوی ون لیوون» (۱۳۹۶) از یوسف‌آبادی و همکاران که در آن نظام گفتمانی سوره قصص را از منظر الگوی ون لیوون بررسی کرده‌اند. بر اساس نتایج این پژوهش، مؤلفه‌های گفتمانی مبتنی بر اظهار در مقایسه با مؤلفه‌های مبتنی بر پوشیدگی از بسامد بالایی برخوردار است. مقاله «تحلیل رمان «وطن من زجاج» یاسمین صالح بر اساس رویکرد گفتمان انتقادی ون لیوون» (۱۳۹۹) توسط حاجی‌زاده و پرشور در پژوهشنامه نقد ادب عربی به چاپ رسیده است که در آن میزان بسامد و دلیل کاربرد مؤلفه‌های رویکرد ون لیوون در رمان «وطن من زجاج» بررسی شده است. نتایج این پژوهش حاکی از آن است که مؤلفه اظهار نسبت به مؤلفه حذف بیشتر به کار رفته است. پایان‌نامه کارشناسی ارشد «تحلیل و بررسی مؤلفه‌های گفتمان‌مدار در رمان «عمالقة الشمال» اثر نجیب الکیلانی بر اساس الگوی ون لیوون» (۱۳۹۹) نوشته لیلای زارع که با بررسی شیوه‌های بازنمایی کنشگران رمان «عمالقة الشمال» به این نتیجه رسیده است که این بازنمایی‌ها مطابق با دیدگاه اعتقادی-اجتماعی الکیلانی است. در این مقاله، نویسنده، هویت کنشگران مسلمان را با استفاده از مؤلفه‌هایی همچون فعال‌سازی و ارزش‌دهی به تصویر کشیده است تا مسلمانان را افرادی مبارز بازنمایی کند.

رمان «سیدات زحل» نیز در کشورهای عربی مورد توجه پژوهشگران قرار گرفته است. به عنوان مثال مقاله‌ای تحت عنوان «ثنائیه أنا والآخر فی روایة «سیدات زحل» للروائیة لطفیة الدلیمی» (۲۰۱۷) از عزیز علیوی به چاپ رسیده است که در آن تقابل خود و دیگری در رمان مذکور بررسی شده است. مقاله دیگری با عنوان «روایة «سیدات زحل» تحلیل للرموز الاسطوریة والاستعارات العجائبیة» (۲۰۲۲) توسط فوزی فرمان و توفیق أبوکشک در مجله آداب عین شمس چاپ شده است. در این مقاله رمان «سیدات زحل» از منظر رئالیسم جادویی بررسی شده است. تنها پژوهشی که در ایران در مورد آثار الدلیمی انجام یافته است، پایان‌نامه‌ای است از باهض عوده‌الراکبی با عنوان «صورة المرأة العراقية فی روایات الکاتبة لطفیة الدلیمی «فی روایتی عشاق و فونوغراف و أزمنة و روایة حدیقة حیاة نمودجین»» (۱۳۹۶) که به بررسی سیمای زن در دو اثر الدلیمی پرداخته است. بنا بر آنچه ذکر شد، پژوهش حاضر نخستین پژوهشی است که به بررسی رمان سیدات زحل از منظر رویکرد ون لیوون می‌پردازد.

۲. چهارچوب نظری

اصطلاح «گفتمان» از مفاهیم رایج در علوم انسانی و اجتماعی است که در حوزه‌های گوناگون علمی از جمله زبان‌شناسی، جامعه‌شناسی، نقد ادبی، علوم سیاسی و غیره به کار می‌رود. با توجه به میان‌رشته‌ای بودن گفتمان نمی‌توان تعریف واحدی برای این مفهوم متصور شد؛ به گونه‌ای که در رشته‌های مختلف با تعاریف متفاوتی به کار رفته است. از نظر سارا میلز^۱ گفتمان به معنای بازتاب روشنند و نظارت‌کننده گفتاری یا نوشتاری است. همچنین وی گفتمان را مرادف کلامی، بدهستان بین‌گوینده و شنونده، بازنمود یک صدا در متن و تلازم گفته با کارکردهای اجتماعی و معنایی دانسته است (میلز، ۱۳۸۲: ۱۰). «گفتگو شرط مقدماتی هر گفتمان محسوب می‌شود. هر نوع گفتار، کلام و نوشتار جریانی اجتماعی محسوب می‌شوند و دارای ماهیت اجتماعی‌اند» (مک‌دانل، ۱۳۸۰: ۵۵). در ورای همه رویکردها به گفتمان باید گفت گفتمان چیزی فراتر از مجموعه عناصر زبانی است که آن را تشکیل می‌دهند. گفتمان با عناصر فرازبانی و بیرون از متن از جمله بافت موقعیتی، سیاسی و اجتماعی سروکار دارد.

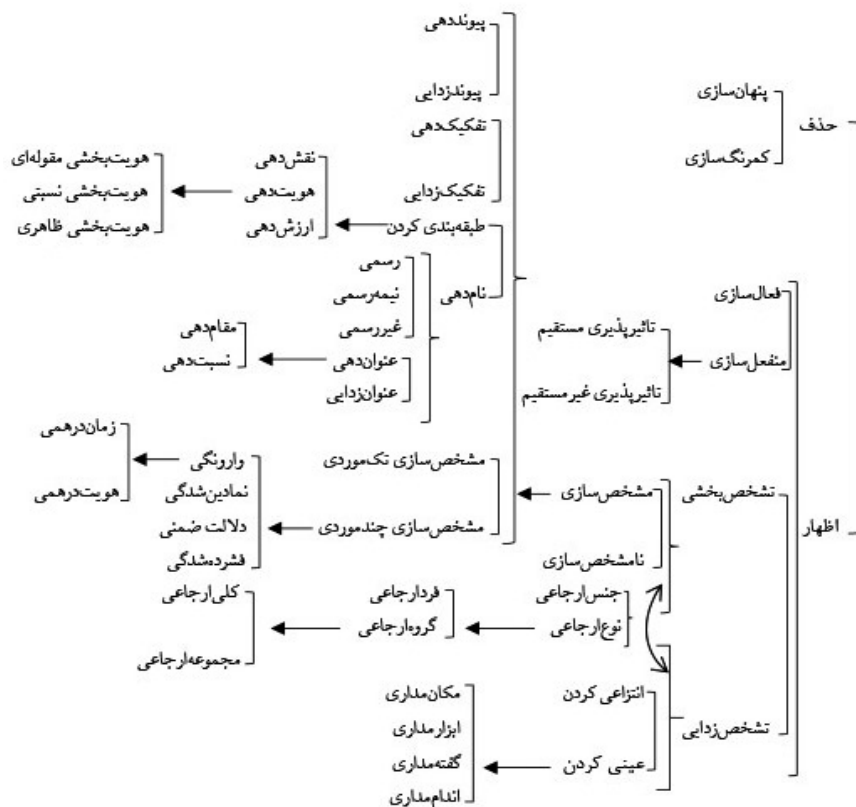
تحلیل گفتمان نخستین بار توسط زیگ هریرس زبان‌شناس انگلیسی به کار رفت. او در مقاله خود تحت عنوان «تحلیل گفتمان» بیان کرد که تحلیل گفتمان باید به تحلیل زبان در مرتبه‌ای فراتر از جمله بپردازد (یقطین ۱۹۹۷: ۱۷). در واقع برخلاف دستور زبان که با عبارتها و جمله‌ها سروکار دارد، گفتمان واحدهای زبانی بزرگ‌تر مانند متن و مکالمه را مورد توجه قرار می‌دهد. موضوع تحلیل گفتمان عبارت است از این‌که چگونه جمله‌ها در زبان گفتاری و نوشتاری باعث تولید واحدهای معنادار بزرگ‌تری مانند بند، مکالمه و مصاحبه می‌شوند (آقاگل‌زاده ۱۳۹۰: ۸). به طور کلی سه رویکرد عمده در تحلیل گفتمان وجود دارد: «تحلیل گفتمان ساخت‌گرا که برای تحلیل زبان در سطحی بالاتر از سطح جمله به کار گرفته شد؛ تحلیل گفتمان نقش‌گرا که گفتمان را به مثابه زبان به هنگام کاربرد تعریف می‌کند و اولویت را به نقش و به بافت کاربرد

زبان می‌دهد؛ و تحلیل گفتمان انتقادی که معتقد است تحلیل سنتی گفتمان تنها در سطح توصیف صرف بازمانده است و از این رو بافت‌های وسیع‌تر اجتماعی و قدرت و ایدئولوژی را نیز در تحلیل به کار می‌گیرد» (سلطانی، ۱۴۰۰: ۳۵).

تحلیل گفتمان انتقادی جدیدترین رویکرد به تحلیل گفتمان با جهت‌گیری زبانی است که به مطالعه روابط دیالکتیک بین زبان، گفتمان، جامعه و قدرتی که این روابط در سطح کنش‌های اجتماعی و تغییرات اجتماعی ایجاد می‌کنند، می‌پردازد (بطاوی و همکاران، ۲۰۱۹: ۱۰). این دیدگاه در اواخر دهه ۷۰ میلادی جهت رفع کاستی‌های موجود در تحلیل گفتمان پدید آمد و از اندیشه‌های زبان‌شناسان، نشانه‌شناسان و آرای میشل فوکو نشأت یافته است. قدرت، از مفاهیم اساسی در گفتمان انتقادی است و از جمله عواملی است که رابطه میان گفتمان و جامعه بر پایه آن سازمان می‌یابد. از این رو می‌توان آن را یکی از موارد وجود تمایز میان تحلیل گفتمان و تحلیل گفتمان انتقادی محسوب کرد. وندایک، از پیشگامان این رویکرد، تحلیل گفتمان انتقادی را نوعی گفتمان پژوهی تعریف می‌کند که نحوه استفاده نامشروع از قدرت، تداوم و مقاومت در برابر آن، سلطه اجتماعی و نابرابری را از طریق متن و گفتار در بافت اجتماعی و سیاسی مطالعه می‌کند (وندایک، ۲۰۱۴: ۱۸۹). از دیدگاه تحلیل گفتمان انتقادی «شیوه سخن گفتن ما درباره جهان هویت‌ها و روابط اجتماعی، آنها را به شکلی خنثی بازتاب نمی‌دهد؛ بلکه نقشی فعال در ایجاد آنها و تغییرشان دارد». (یورگسن و فیلیس، ۱۳۸۹: ۱۸) رابطه میان زبان و جامعه رابطه‌ای درونی و دیالکتیک است. زبان بخشی از جامعه است و پدیده‌های زبانی در حقیقت پدیده‌های اجتماعی هستند (فرکلاف، ۲۰۱۶: ۴۲)؛ بنابراین در این دیدگاه زبان به هیچ وجه ابزاری نیست که واقعیت را آینه‌وار بازتاب دهد، بلکه ابزاری در خدمت دگرگون‌سازی اجتماعی واقعیت است و در جهت بسط قدرت و تولید نابرابری عمل می‌کند (آقاگل‌زاده، ۱۳۹۰: ۱۱).

«تئو ون لیوون، زبان‌شناس و نظریه‌پرداز معاصر، یکی از توسعه‌دهندگان اصلی تحلیل گفتمان انتقادی است که تحت تأثیر مکتب نشانه‌شناسی هلییدی^۱ علاوه بر تحلیل متن، در نشانه‌شناسی گفتمان فیلم، کاریکاتور و تصویر نیز فعالیت دارد» (قاسمی‌اصل و نیازی، ۱۳۹۹: ۲۸). ون لیوون در تعریفی که از گفتمان ارائه می‌دهد مسائل اجتماعی را دخیل می‌داند و به همین دلیل گفتمان را به مفهوم دانشی درباره جنبه‌هایی از واقعیت می‌پندارد که با توجه به معیارهای اجتماعی نظام یافته‌اند. نکته مهم در تعریف ون لیوون از گفتمان، اعتقاد او به سازنده بودن و یا به عبارت دیگر ساختگی بودن آن است. او در آثار خود، گفتمان را در مفهوم فوکویی آن به کار برده است با اعتقاد بر اینکه «گفتمان، دانشی برساخته از نیروهای اجتماعی است که در بافت اجتماعی مشخص و به شیوه‌ای مشخص امکان نمود یافته است، تولید و درک کنش‌های اجتماعی مشخص را امکان‌پذیر می‌سازد و می‌تواند به مثابه منابعی برای بازنمایی کنش‌های اجتماعی در متن مورد استفاده قرار بگیرد» (قهرمانی، ۱۳۹۳: ۵۲ به نقل از ون لیوون، ۲۰۰۸: ۶). «رویکرد کنشگران اجتماعی در تحلیل انتقادی خود از گفتمان در وهله اول بر درک کنش اجتماعی و عناصر آن و

نظارت بر شاخص‌های معنایی کنشگر اجتماعی تأکید می‌ورزد و سپس در مرحله بعدی با بررسی‌های صرفاً زبانی به تحلیل کنش زبانی می‌پردازد» (یطاوی، ۲۰۱۸: ۳۷۴-۳۷۵). غیاثیان به نقل از ون لیوون می‌گوید: «کلیه اعمالی که هر یک از افراد به طور روزمره خواسته یا ناخواسته انجام می‌دهد، کردار اجتماعی محسوب می‌شود. وی سه عنصر برای کردارهای اجتماعی برمی‌شمارد که عبارت‌اند از: شرکت‌کنندگان در کردار اجتماعی (کنشگرهای اجتماعی)، فعالیت‌هایی که شرکت‌کنندگان در آن حضور دارند (کنش) و عکس‌العمل‌هایی که شرکت‌کنندگان نسبت به سایر شرکت‌کنندگان یا سایر کنش‌ها از خود نشان می‌دهند (واکنش)» (غیاثیان، ۱۳۸۶: ۶۸). (ون لیوون در تحلیل متن به کنشگران اجتماعی و انگاره‌های ارائه‌شده درباره نحوه بازنمایی کنشگران اجتماعی بر اساس مؤلفه‌های جامعه‌شناختی - معنایی توجه دارد) (طاهری‌نیا و همکاران، ۱۳۹۹: ۵)؛ مؤلفه‌هایی که «به‌کارگیری یا عدم‌به‌کارگیری آنها و یا تغییر و تبدیل آنها به صورت دیگر در گفته و یا متن باعث شود که از گفته برداشت‌های متفاوتی شود، مطلبی پوشیده و مبهم شود و یا صراحت بیشتری پیدا کند و یا بخشی از گفته را برجسته نماید و بخشی دیگر را در حاشیه قرار دهد» (یارمحمدی، ۱۳۸۱: ۱۰۸).

شکل ۱: مؤلفه‌های الگوی ون لیوون (van leeuwen, 2008: 52)^(۱)

تبلور دیدگاه‌های فکری-اجتماعی به صورت کارکردهای اجتماعی در متن یا گفته از طریق

۱. اصطلاحات نمودار، معادل‌های فارسی است که یارمحمدی در متون خود به کار برده است. (یارمحمدی، ۱۳۹۳: ۶۶)

ساختارهای گفتمان مدار صورت می‌گیرد. (پارمحمدی ۱۳۹۹: ۱۶۰). بدین ترتیب «همه اجزای صوتی، واژگانی و نحوی زبان و یا ویژگی‌های جامعه‌شناختی، تاریخی و غیره خواه‌ناخواه به نوعی با دیدگاه ویژه‌ای مرتبط هستند» (پارمحمدی ۱۳۹۳: ۳۸). ویژگی گفتمان ون لیوون این است که تحلیل گفتمان انتقادی را از حوزه زبان‌شناسی به عالم اجتماع کشانده و به جای بررسی شاخصه‌های زبان‌شناختی، مؤلفه‌های جامعه‌شناختی و معنایی را مبنا قرار می‌دهد و تجلی آنها را در زبان نشان می‌دهد. نخستین دلیل ون لیوون برای این کار، فقدان مطابقت یک به یک میان نقش‌های واقعی و نقش‌های دستوری است. مثلاً عاملیت به عنوان یک مفهوم جامعه‌شناختی از اهمیت بالایی در تحلیل گفتمان انتقادی برخوردار است - اینکه کدام یک از کنشگران اجتماعی به عنوان عامل و کدام یک به عنوان اثرپذیر معرفی می‌شوند - اما عاملیت اجتماعی همیشه به وسیله عاملیت زبانی متجلی نمی‌شود و می‌تواند به روش‌های دیگری تحقق یابد. دلیل دیگر ون لیوون این است که معانی از فرهنگ نشأت می‌گیرد نه نشانه‌های زبان (van leeuwen, 2008: 23-24). الگوی ون - لیوون به دو بخش اصلی تقسیم می‌شود: «حذف» که در آن کنشگران اجتماعی حذف می‌شوند یا در پس‌زمینه قرار می‌گیرند و «اظهار» که به معنای برجسته کردن کنشگرانی است که در گفتمان حضور دارند.

۳. خلاصه رمان «سیدات زحل»

حوادث «سیدات زحل» در عراق و کشورهای همجوار جریان دارد. قهرمان این رمان زنی است به نام «حیاء بابلی» که به جز برادرش «هانی» تمام اعضای خانواده‌اش را از دست داده و در آرزوی وصال با محبوبش «ناجی» و در جستجوی عمویش «شیخ قیدار» است؛ کسی که به نگارش تاریخ عراق مشغول است و بعد از ربوده شدن همسرش، از دید همگان مخفی شده است. در این رمان افرادی که از مرگ نجات یافته‌اند، جنگ عزیزترین داشته‌هایشان را از آنان گرفته است و مانند «ناجی» یا در تبعید و دور از وطن به سر می‌برند و یا مانند «حیاء» در داخل عراق و با خاطرات گذشته زندگی می‌کنند. «حیاء» قصه تمام نزدیکانش را که در زیر سایه جنگ و کشتار تجربه کرده‌اند نظاره‌گر بوده و آن را در یادداشت‌هایی ثبت کرده است و با بر عهده گرفتن روایت داستان، تراژدی زندگی آنها را بیان می‌کند. «منار»، «هاله» و «راویه» از جمله این افراد هستند که برای برون‌رفت از بحران روحی که در بغداد تجربه کرده‌اند به خارج از کشور پناه می‌برند. در این روایت عده‌ای از افراد منتسب به داعش به خانه «منار» یورش می‌برند و پس از کشتن مادر و برادرش به او تعرض می‌کنند. «هاله» از دیگر شخصیت‌های محوری است که به اتهام حمایت خانواده‌اش از تروریست‌ها توسط نیروهای آمریکایی بازداشت می‌شود و در زندان مورد تجاوز قرار می‌گیرد. «راویه» پس از اینکه با بی‌مهتری «ندیم» مواجه می‌شود با یک قاچاقچی ازدواج می‌کند تا بتواند از مرز خارج شود.

«حیاء» نیز که مطالبی را در مورد جنایت علیه زنان منتشر می‌کند، پس از دریافت پیام‌های تهدیدآمیز سعی می‌کند به همراه دوستان دردمندش عراق را ترک کند. «حیاء» موفق می‌شود در قبرس به «ناجی» ملحق شود؛ اما با شنیدن خبر ربوده شدن برادرزاده‌اش «سرمد» به بغداد باز

می‌گردد. در نهایت «حیة» پس از دیدار با «شیخ قیدار» به همراه او بغداد را ترک می‌کند.

۴. تجزیه و تحلیل

در این بخش، شیوه‌های متعدد بازنمایی کنشگران اجتماعی در رمان «سیدات زحل» با توجه به مؤلفه‌های الگوی ون لیوون مورد بررسی قرار می‌گیرند.

۴-۱. حذف^۱

مؤلفه حذف جنبه‌ای مهم در تحلیل گفتمان انتقادی است و به این معنا است که کنشگران اجتماعی متناسب با اهداف نویسندگان در گفتمان بازنمایی نشوند (van leeuwen, 2008: 28). حذف به دو شیوه صورت می‌گیرد: «پنهان‌سازی»^۲ و «کمرنگ‌سازی»^۳.

۴-۱-۱. کمرنگ‌سازی

در کمرنگ‌سازی ممکن است کنشگران اجتماعی در رابطه با یک کنش حذف شوند اما در قسمتی دیگر از متن از آنان نام برده می‌شود و تا حدودی قابل حدس هستند (van leeuwen, 2008: 29). همان‌طور که اشاره شد رمان «سیدات زحل» دارای بن‌مایه سیاسی و اجتماعی است و فجایع هولناکی را که در عراق رخ داده است بیان می‌کند؛ اما در برخی موارد شاهد حذف کنشگرانی هستیم که عوامل اصلی وضعیت کنونی عراق هستند. یکی از این موارد را در عبارت زیر می‌توان مشاهده کرد که با استفاده از فرایند اسم‌سازی، عامل اصلی کنش‌های صورت گرفته در پس‌زمینه قرار گرفته و توجه از عامل عمل به خود عمل معطوف شده است. در توجیه علت به‌کارگیری این فرایند می‌توان گفت اهمیت مصائب وارد شده بر مردم عراق از دید نویسنده، سبب شده اعمال مذکور در جایگاه نخست قرار بگیرند و کنشگران از صحنه طرد شوند. این طرد از نوع گفتمان‌مدار است چراکه به منظور تأکید بیشتر بر وضعیت موجود و تثبیت کنش‌های صورت گرفته در ذهن مخاطب از ذکر صریح نام کنشگران خودداری شده و یافتن فاعل به عهده خواننده گذاشته شده است. با توجه به اینکه در بخش‌های دیگر متن عاملین این کنش‌ها قابل استنباط است، بایستی این نمونه را در ذیل حذف از نوع کمرنگ‌سازی قرار داد: هذه كُرَّاسَاتِي الَّتِي شَرَعْتُ بِكِتَابَتِهَا وَدَوَّنتُ فِيهَا حِكَايَاتِنَا، فَصَّصَ الْفَقْدَ وَأَوْجَاعَ السَّجْنِ وَالْإِخْتِفَاءَاتِ وَبَتَرَ اللِّسَانَ، خَزَى إِغْتِصَابَ الْبَنَاتِ. دَوَّنتُ أَكْثَرَ مِنْ ثَلَاثِينَ كُرَّاسَةً طَوَالَ كَارِثَةِ الْحِصَارِ وَحَرْبِ الْإِحْتِلَالِ (الدلیمی، ۲۰۱۵: ۱۷).

۴-۱-۲. پنهان‌سازی

در پنهان‌سازی، هم کنشگران و هم عمل آنها به طور کامل حذف می‌شوند و در بازنمایی‌ها هیچ ردپایی از خود بر جای نمی‌گذارند (van leeuwen, 2008: 29). در قسمتی از رمان، «بهیجه التیمی» مادر «حیة» به ماجرای بازداشت خود و نحوه سپری کردن دوران اسارتش در سال ۱۹۶۸ اشاره می‌کند که مصادف است با روی کار آمدن حزب بعث. او که توسط رژیم بعث برای مدتی زندانی شده بود، پس از رهایی از زندان در خاطرات خود از اقدامات شکنجه‌گران سخن می‌گوید؛ اقداماتی که در نهایت منجر به خودکشی «ناهد» از هم‌زمان بهیجه می‌شود؛ اما هویت

1. Exclusion
2. Suppression
3. Backgrounding

هیچ یک از این افراد در طول رمان مشخص نمی‌شود؛ زیرا دلیل خاصی برای ذکر آنها وجود ندارد. اینکه چه کسانی مرتکب این جنایات شده‌اند مطلوب نویسنده نیست؛ بلکه هدف، برجسته‌سازی اعمال صورت گرفته است: «بَعْدَ حَفْلِ التَّعْذِيبِ اللَّيْلِ وَالضَّرْبِ وَسَكَبِ الْمَاءِ الْمُطْلَجِ عَلَى الْجِرَاحِ، اقْتَرَبَ مِنِّي أَحَدُهُمْ» (الدلیمی، ۲۰۱۵: ۱۱۳).

۲-۴. اظهار^۱

مؤلفه اظهار هنگامی رخ می‌دهد که کنشگران اجتماعی مستقیماً توسط مؤلفه‌های زبان‌شناختی در گفتمان نام‌برده می‌شوند (van leeuwen, 1993: 95). سایر مقولات مورد بررسی در نظریه ون لیوون از زیرمؤلفه‌های اظهار هستند. این مؤلفه در سه سطح تعیین نقش، تعیین نوع اشاره و تعیین ماهیت انجام می‌گیرد.

۱-۲-۴. تعیین نقش

اولین سطح اظهار، نقش‌دهی است که از جنبه‌های مهم در بازنمایی کنشگران است. در تعیین نقش، کنشگران به دو صورت «فعال‌سازی^۲» و «منفعل‌سازی^۳» تصویرسازی می‌شوند.

۱-۱-۲-۴. فعال‌سازی

فعال‌سازی زمانی رخ می‌دهد که کنشگران اجتماعی به عنوان نیروهای پویا و فعال در عملی مشخص بازنمایی می‌شوند (van leeuwen, 2008: 33). از نکات قابل توجه در بازنمایی کنشگران رمان «سيدات زحل» این است که زنان به عنوان کنشگرانی فعال و پویا تصویرسازی شده‌اند و در مقابل، شخصیت‌های مرد در حاشیه قرار گرفته و به عنوان افرادی ضعیف و منفعل بازنمایی شده‌اند. به عقیده فاولر برجسته‌سازی در حوزه زبان‌شناسی کاربرد فراوانی دارد و یکی از شیوه‌های مهم جلوه دادن نقش برخی عناصر متنی نسبت به عناصر دیگر است تا توجه خواننده بیشتر به آنها جلب شود (فاولر، ۱۳۹۶). الدلیمی دارای عقاید فمینیستی است و تأثیر این افکار در آثار وی به ویژه در زمینه شخصیت‌پردازی به وضوح دیده می‌شود؛ تا جایی که شخصیت‌های داستانی او غالباً زنان هستند. در رمان «سيدات زحل» نیز جایگاه والایی برای زنان قائل شده به گونه‌ای که هم از جهت تعدد شخصیت‌های زن و هم به دلیل نقش محوری زنان در روند داستان، رمانی زنانه است. قهرمان این رمان زنی به نام «حیاء» است و داستان نیز از دریچه چشم او روایت می‌شود. علاوه بر این، «منار»، «هاله»، «راویه» و «بریسکا» از دیگر شخصیت‌های مهم زن هستند و ماجرای داستان به کلی به آنان مربوط می‌شود. در این رمان تصویری که از «حیاء» به مثابه شخصیت محوری ارائه شده است، بیش از اینکه دارای کارکردهای زن سنتی باشد، نمایانگر زنی فعال در زمینه سیاسی و اجتماعی است که ظلم و استبداد را بر نمی‌تابد و در جهت احقاق حق مردم به مبارزه سیاسی می‌پردازد: «أَنَّ نَمُوتَ رَاوِيَةِ قَبْلَ أَنْ يُظَهَرَ الْحُبُّ كِرَامَاتِهِ فِي خَرَابِنَا» (الدلیمی، ۲۰۱۵: ۱۵۸).

از دیگر موضوعات قابل بحث در فعال‌سازی، بازنمایی نیروهای آمریکایی و رژیم بعث است

1. Inclusion
2. Activation
3. Passivation

که به عنوان عاملان اصلی کشتار و ناامنی بازنمایی شده‌اند. مخالفت با مداخله آمریکا در خاورمیانه و نقد رژیم دیکتاتوری بعث از مهم‌ترین ایدئولوژی‌های موجود در رمان است. لذا نویسنده با استفاده از راهکار فعال‌سازی به افشای جنایت‌هایی که رژیم بعث و اشغالگران آمریکایی در عراق مرتکب شده‌اند، پرداخته و سعی کرده تصویری حقیقی از وضعیت کشور و تحولات آن در این دوره‌ها به دست دهد. مثلاً نویسنده در نمونه زیر که به ماجرای دستگیری «هاله» اشاره دارد، جمله را به صورت معلوم آورده و با تأکید بر روی انجام دهنده عمل، درصدد است کنش ظالمانه نیروهای آمریکایی را برجسته کند: الأَمْرِيكَانُ اقْتَحَمُوا الْبَيْتَ وَاعْتَقَلُوا هَالَةَ، كَانُوا يُفْتَشُونَ عَنْ مُسْلِحِينَ وَأَسْلِحَةٍ وَوَجَدُوا رَجُلَيْنِ مُسْلِحِينَ اتَّهَمُونَا بِإِيوَاتِهِمَا أَخَذُوا هَالَةَ (همان: ۷۴).

۴-۲-۱-۲. منفعل‌سازی^۱

منفعل‌سازی زمانی اتفاق می‌افتد که کنشگران به عنوان پذیرنده کنش نشان داده می‌شوند. این فرایند به دو نوع «تأثیرپذیری مستقیم^۲» و «تأثیرپذیری غیرمستقیم^۳» تقسیم می‌شود. در شیوه اول کنشگران به طور مستقیم هدف عمل قرار می‌گیرند و با آنان همچون اشیای مبادلاتی رفتار می‌شود و در شیوه دوم کنشگران گروه ثالثی را به وجود می‌آورند که به صورت مثبت یا منفی از یک کنش سود می‌برند. (van leeuwen, 2008: 33). مؤلفه منفعل‌سازی در رمان «سیدات زحل» در خدمت بازنمایی ظلم و ستمی است که بر مردم عراق روا شده است تا از این طریق در کانون توجه مخاطب قرار گیرند؛ به‌گونه‌ای که در هر بخش از رمان که به شرح جنایت‌ها و اعمال غیرانسانی علیه عراقی‌ها پرداخته شده است، مردم این کشور به عنوان افرادی ستم‌دیده و به صورت منفعل به‌تصویر کشیده شده‌اند تا از یک طرف مصائب وارد شده بر مردم عراق برجسته شود و از طرفی احساس همدردی و همراهی مخاطب را برانگیزد. به عبارت بهتر، هدف نویسنده از کاربرد این مؤلفه، نشان دادن تأثیر استبداد، جنگ و درگیری‌های طایفه‌ای بر مردم عراق است و در همین راستا کوشیده است از موضوع زندان، شکنجه و اعدام مخالفین در زمان حاکمیت رژیم بعث و سال‌های اشغال عراق توسط آمریکا پرده بردارد. نمونه‌ای از منفعل‌سازی در عبارت زیر است که در آن مردان و زنان به عنوان نیرویی منفعل معرفی شده‌اند که به صورت مستقیم و به اجبار مورد تعرض گروه‌های تکفیری قرار گرفته‌اند. الدلیمی با استفاده از این شیوه مردم عراق را بی‌گناه و پذیرنده کنش‌های ظالمانه بازنمایی کرده است و به این کنش‌ها عینیت بیشتری بخشیده است: «اقْتَحَمَت عِصَابَةٌ مُشَدَّدَةٌ مَنَزِلِينَ فِي حِينَا وَاعْتَصَبُوا ثَلَاثَ نِسَاءٍ وَقَتَّلُوا الرِّجَالَ، تَرَكَوْا الدَّمَ يَتَدَفَّقُ مِنْ تَحْتِ بَابِ أَحَدِ الْبَيْتَيْنِ بَعْدَ أَنْ دَبَّحُوا الْجَمِيعَ بِسُيُوفِهِمْ» (الدلیمی، ۲۰۱۵: ۲۹۲).

نویسنده ظلم و ستم علیه زنان نیز مهم جلوه داده و سعی کرده مظلومیت زن را در جامعه عراق نشان دهد. در واقع هدف نویسنده از به‌کارگیری این شیوه بی‌اهمیت جلوه دادن زنان نیست بلکه با استفاده از منفعل‌سازی درصدد است آنان را دردمند نشان دهد. در این تصویرسازی خشونت علیه زنان بسامد بالایی دارد؛ خشونت‌هایی که در شکل‌های مختلف جسمانی و روانی در

1. Passivation
2. Subjection
3. Beneficialisation

حق زنان اعمال شده است. یکی از این موارد در صحنه حمله افراد وابسته به داعش به خانه «منار» و تجاوز به او مشاهده می‌شود. «منار» برای نجات جان بیماران از کشورهای دیگر دارو دریافت می‌کند و آن را در بیمارستان‌هایی که از کمبود دارو رنج می‌برند توزیع می‌کند و به همین دلیل به اتهام همکاری با دشمن تهدید به مرگ شده است: «أصواتُ الرصاصِ أيقظت مناراً من غيبوتيتها... رأتهُم منارٌ يُغادِرُونَ العُرْفَةَ وَهِيَ تَمُوتُ، تَمَاوَتَتْ، كَتَمَتْ أَنْفَاسَهَا، الرِّصَاصَةُ اخْتَرَقَتْ ذِرَاعَهَا» (همان: ۲۴۹-۲۵۱).

از حالت‌های منفعل‌سازی غیرمستقیم می‌توان به خوشحالی مردم عراق از حضور آمریکا در این کشور اشاره کرد. در جایی، «حیاء» به عده‌ای از عراقیان کنایه می‌زند که با برکناری صدام از قدرت و ورود نیروهای آمریکایی کارناوال شادی به راه انداختند و گمان می‌کردند از حضور آمریکا سود می‌برند و این کشور آزادی را برایشان به ارمغان می‌آورد اما در حقیقت آمریکایی‌ها از انجام هیچ جنایتی علیه عراقیان دریغ نکردند: «جُمُوعٌ ضَاجَةٌ مِنَ الشَّبَابِ تُقِيمُ احْتِفَالاً مَجْنُوناً وَالْآخَرُونَ الْمَصْدُومُونَ لِدُخُولِ الْأَمْرِيكَانِ» (همان: ۹۱).

۲-۲-۴. تعیین نوع اشاره

این سطح بر اساس نوع بازنمایی به دو نوع «تشخص بخشی^۱» و «تشخص زدایی^۲» تقسیم می‌شود.

۱-۲-۲-۴. تشخص بخشی

در تشخص بخشی، کنشگران به عنوان انسان معرفی و با ضمائر شخصی یا ملکی، نام‌های خاص یا اسم‌هایی که دارای ویژگی «انسان» باشد، بازنمایی می‌شوند (van leeuwen, 2008: 46). این مقوله، دو زیرشاخه «مشخص‌سازی^۳» و «نامشخص‌سازی^۴» را شامل می‌شود.

۱-۱-۲-۲-۴. مشخص‌سازی

هرگاه هویت کنشگر اجتماعی به نحوی مشخص و روشن باشد، از مؤلفه مشخص‌سازی استفاده شده است. (همان: ۳۹) این مقوله به چند روش صورت می‌گیرد که در ادامه به آنها اشاره می‌شود.

۴-۲-۱-۱-۲-۲-۴. پیوند زدن^۵ و پیوندزدایی^۶

پیوند زدن به گروه یا گروه‌هایی از کنشگران اشاره دارد که در مورد یک کنش اتفاق نظر دارند. با این حال ممکن است در ادامه متن این پیوند میان آنان گسسته شود. (همان: ۳۹-۳۸) عبارت پیش‌رو نمونه‌ای از کاربرد پیوندهی است: الْقُبْلَةُ قَتَلَتْ عِشْرِينَ رَجُلًا وَإِمْرَأَةً، الْبِنَاتُ تَنَاقَرْنَ، الرَّجُلُ تَحَوَّلَ إِلَى دُخَانٍ وَطَارَ، الطِّفْلَةُ صَارَتْ قِطْعَتَيْنِ (الدلیمی، ۲۰۱۵: ۱۵۶) نویسنده در این نمونه، کودکان، زنان و مردان را بدون در نظر گرفتن چالش‌هایی که با هم دارند در یک گروه قرار داده تا فراگیر بودن ظلم و کشتاری را که علیه مردم عراق صورت می‌گیرد هر چه بیشتر به تصویر بکشد. ضمن اینکه به

1. Personalization
2. Impersonalization
3. Determination
4. Indetermination
5. Association
6. Dissociation

اعمال غیرانسانی و وحشیانه گروه‌های تکفیری اشاره کند که حتی کودکان نیز از ظلم آنان در امان نیستند. هر چند در بخش‌های دیگر این پیوند میان زنان و مردان از بین رفته و مردان با صفاتی همچون «خیانتکار» تصویرسازی شده‌اند: «الرِّجَالُ خَوَانُونَ بِالْمُطَلَّقِ هَذِهِ هِيَ الْحَقِيقَةُ» (همان: ۲۴۵). در بخشی دیگر، نیروهای القاعده در یک توالی غیرمنطقی و غیرمعقول، با راهزنان هم‌سو و هم‌کردار معرفی شده‌اند که این تجمع گفتمان‌مدار بوده و بیانگر نگاه نویسنده به آنان است. در واقع این نوع بازنمایی به قصد منفی‌نمایی و بی‌اعتبار جلوه دادن این افراد صورت گرفته و بر جایگاه پایین آنان نزد نویسنده دلالت دارد: «عُدْنَا إِلَى الْمَوْصِلِ وَ إِلَى الْقَلَوَجَةِ بَعْدَ أَنْ اتَّصَلْنَا بِأَقْرَبِ أَبِي فَسَاعَدُونَا فِي اجْتِيازِ الْمَنَاطِقِ الَّتِي يُهَيِّمِينَ عَلَيْهَا مُسَلِّحُو الْقَاعِدَةِ وَقَطَعَ الطَّرِيقَ» (همان: ۲۹۷).

۲-۱-۱-۲-۲-۴. تفکیک کردن^۱ و تفکیک نکردن^۲

«تفکیک کردن صراحتاً یک کنشگر یا گروهی از کنشگران را از یک کنشگر یا دیگر گروه‌های مشابه متمایز می‌کند و بین «خود» و «دیگری» یا بین «ما» و «آنها» تفاوت ایجاد می‌کند» (van Leeuwen, 2008: 40)؛ اما در تفکیک نکردن چنین تمایزی وجود ندارد. تقابل زن در برابر مرد از گفتمان‌های مهم مطرح شده در رمان «سیدات زحل» است. این رمان دارای فضای زنانه است و نویسنده در بخش‌های زیادی از رمان میان جنس مذکر و مؤنث تمایز قائل شده است. این تفکیک‌دهی در خدمت برجسته‌سازی درد و رنج زن عراقی است که در جامعه مردسالار مورد تبعیض قرار گرفته است. در عبارت «لِمَاذَا قَدَّرْنَا أَنْ نَعِيشَ الْجِرْمَانَ خِلَافاً لِعَيْرِنَا مِنْ نِسَاءِ الدُّنْيَا؟» (الدلیمی ۲۰۱۵: ۶۴)؛ که از زبان «هاله» مطرح می‌شود، زنان عراقی از سایر زنان جهان تفکیک داده شده‌اند و علت این تمایزگذاری میان آنها مورد پرسش قرار گرفته است. با این حال نویسنده در برخورد با چالش‌های مشترک مردم عراق، دیگر تمایزی میان زنان و مردان قائل نیست؛ به گونه‌ای که بدون نام‌دهی و با ضمیر جمع از آنان یاد می‌کند: «لَا تَسْتَسَلِمِي لِلْمَوْتِ، قَاوِمِي، لَا تَدْعِي جُنُودَهُمْ يُفْسِدُ جِلْمَنَا» (همان: ۱۳) در جایی دیگر، نویسنده میان ملت عراق و دشمنان این کشور تمایز قائل شده و باعث تشکیل جریان خودی و دیگری شده است و این تمایز تا انتهای روایت ثابت باقی می‌ماند. این تفکیک‌دهی برای نویسنده از اهمیت زیادی برخوردار است تا جایی که از مردم عراق با ضمیر «ما» یاد می‌کند و دشمنان عراق را نیز به عنوان غیرخودی و با صفت منفی «قاتل» تصویرسازی می‌کند: «حَمَلْنَا هُوِيَّاتٍ مُزَوَّرَةً بَعْدَ مَخَاوِفِنَا لِتُرَاوَعِ الْقَتْلَةِ مِنْ هَذَا الْفَرِيقِ أَوْ ذَاكَ» (همان: ۲۵).

۳-۱-۱-۲-۲-۴. نام‌دهی^۳

در نام‌دهی، کنشگران را می‌توان با توجه به هویت خاص و منحصر به فرد شان بازنمایی کرد (van Leeuwen 2008: 40). در این روش از اسامی خاص استفاده می‌شود و می‌تواند یکی از این حالت‌ها باشد: «نام‌دهی رسمی^۴» (فقط نام خانوادگی)، «نام‌دهی نیمه‌رسمی^۵» (نام و نام خانوادگی)

1. Differentiation
2. Indifferentiation
3. Nomination
4. Formalization
5. Semiformalization

و «نامدهی غیررسمی» (فقط نام). نامدهی همچنین می‌تواند به صورت «عنوان دهی»^۲ و «عنوان زدایی»^۳ تجلی یابد که عنوان دهی به نوبه خود به دو نوع «مقام دهی»^۴ و «نسبت دهی»^۵ تقسیم می‌شود (همان: ۴۱).

۱-۳-۱-۱-۲-۴. نامدهی رسمی

نامدهی رسمی در رمان «سیدات زحل» فاقد نمونه است و از بین سایر مؤلفه‌های نامدهی نیز، نامدهی غیررسمی و نیمه‌رسمی به ترتیب بیشترین کاربرد را در رمان مورد بحث دارند.

۱-۳-۲-۱-۲-۴. نامدهی غیررسمی

در یک گفتمان مورد بررسی اینکه کدام کنشگران نامدهی می‌شوند و کدام کنشگران طبقه‌بندی، بسیار حائز اهمیت است. برای مثال در داستان‌ها شخصیت‌های بی‌نام نقش‌های گذرا را ایفا می‌کنند که توجه خواننده را به خود جلب نمی‌کند (همان: ۴۰). در رمان مورد بررسی، بازنمایی طبقات پایین‌دست عراق عمدتاً به صورت نامدهی است در حالی که در بازنمایی گروه‌هایی که در جبهه مخالف قرار دارند، اکثراً از شیوه طبقه‌بندی استفاده شده است. در این رمان بازنمایی شخصیت‌های عراقی به صورت نامدهی، آنان را با هویتی مستقل معرفی می‌کند؛ ضمن اینکه نام‌بری مکرر زنان آنان را به عنوان کنشگرانی با هویت متمایز و تأثیرگذار نشان دهد که از سوی جامعه مردسالار به حاشیه رانده شده‌اند. «حیاء»، «راویة»، «منار»، «هالة» و «بریسکا» پنج کنشگر اصلی رمان هستند که در طول رمان به کرات از طریق نامدهی غیررسمی و به شکل اسم‌های خاص بازنمایی شده‌اند. این نوع بازنمایی مؤید نقش محوری این کنشگران بوده و با هدف برجسته‌سازی آنان صورت گرفته است: «لا أَحَدَ سِوَانَا نَحْنُ النِّسَاءُ أَنَا وَرَاوِيَةٌ وَمَنَارٌ وَهَالَةُ وَبَرِيْسَكَا الْفَرَنْسِيَّةُ نَلُوذُ بِسِرْدَابِ بَيْتِنَا كُلِّ لَيْلَةٍ» (الدلیمی، ۲۰۱۵: ۶۸). لازم به ذکر است که انتخاب نام برای شخصیت‌ها می‌تواند منعکس‌کننده دیدگاه نویسنده باشد. الدلیمی قهرمان «سیدات زحل» را «حیاء» نامگذاری کرده است که بر سرزندگی و تولدی دوباره دلالت دارد. همچنین با مراجعه به اثر دیگرش یعنی رمان «حديقة حياة» درمی‌یابیم که شخصیت اصلی آن را نیز «حیاء» نامیده است که نشان می‌دهد نویسنده نگاهی روبه جلو دارد و آینده خوبی را برای زنان ترسیم می‌کند. انتخاب نام «منار» و «هلن» نیز که هر دو به معنای نور و روشنایی است بر این موضوع دلالت می‌کند.

۱-۳-۳-۱-۲-۴. نامدهی نیمه‌رسمی

در این رمان نامدهی برخی از شخصیت‌ها نیز به شکل نیمه‌رسمی مشهود است از جمله در توصیف «حیاء» از مادرش «بهیجة التیمی» که از او به عنوان قهرمان عصر خود یاد می‌کند: «رَوَائِحُ الدَّمِ الَّتِي طَعَّتْ عَلَيَّ صَيْفِ بَغْدَادَ أَعَادَتْ لِي ذِكْرِي أُمِّي الْجَمِيلَةَ بِهَيْجَةِ التَّمِيمِي الَّتِي كَانَتْ زَهْرَةً مُجْتَمَعِهَا فِي السِّيْنَاتِ وَالسَّبْعِينَاتِ» (همان: ۱۱۱).

1. Informalization
2. Titulation
3. Detitulation
4. Honorification
5. Affiliation

۴-۳-۱-۱-۲-۴. عنوان دهی و عنوان زدایی

یکی از اقسام عنوان دهی، مقام دهی است که در آن کنشگران با استفاده از عناوین، القاب یا هر کلمه دیگری که درجه‌ای به آنها بدهد، بازنمایی می‌شوند. مثلاً در جمله زیر که به ماجرای بازداشت «بهیجة التیمی» اشاره دارد، فردی که پیگیر وضعیت «بهیجة» است، از طریق مقام دهی بازنمایی شده است: *ظَلَّ أَبِي يَجُوبُ الْبِلَادَ بَحْثًا عَنِّي، أَعْرَفُ إِنَّهُ اسْتَعَانَ بِإِبْنِ خَالِي الْعَقِيدِ فِي الْجَيْشِ (همان: ۱۱۴)*. نسبت دهی، دومین مؤلفه عنوان دهی است که در آن افراد به کمک اصطلاحاتی که بیانگر روابط خویشاوندی و شخصی است معرفی می‌شوند. این مؤلفه به دفعات زیاد استفاده شده است و یکی از نمونه‌های کاربرد آن در قالب حدیث نفس شخصیت «حیة» به کاررفته است. «حیة» به جز برادرش «هانی» همه اعضای خانواده‌اش را در بحبوحه جنگ از دست داده است و تنها زندگی می‌کند. او پس از شنیدن صدای انفجار در بغداد و احساس ترس، با نسبت دادن خود به خانواده بابلی که همگی افرادی مبارز بودند خود را تسکین می‌دهد: *انْفِجَارَانِ هَذَا بَعْدَ قَبْلِ بَرْهَةٍ عَاوَدَتْنِي رَجْفَةُ الْهَلَجِ وَاخْتَصَّ جَسَدِي وَاصْطَلَّتْ أَسْنَانِي، عَلَامَ خَوْفِكِ يَا ابْنَةَ الْبَابِلِيِّ؟ (همان: ۲۰)*. عنوان زدایی در رمان «سیدات زحل» غالباً در بازنمایی صاحبان قدرت که در جبهه مخالف مردم قرار دارند به کاررفته است. حذف عمدی القاب این کنشگران گفتمان‌مدار بوده و با هدف در حاشیه قرار دادن آنان صورت گرفته است.

۴-۳-۱-۲-۴. طبقه‌بندی^۱

طبقه‌بندی کردن، حالتی است که کنشگران با توجه به هویت جمعی و عملکردهایی که با کنشگران دیگر دارند، طبقه‌بندی می‌شوند (van Leeuwen, 2008: 40). این مؤلفه سه زیرشاخه دارد: نقش دهی، هویت دهی و ارزش دهی.

الف) نقش دهی^۲

نقش دهی زمانی رخ می‌افتد که کنشگران اجتماعی بر حسب یک فعالیت و نقشی که در جامعه ایفا می‌کنند، بازنمایی می‌شوند (همان: ۴۲). در این رمان بازنمایی زنان به واسطه نقش دهی بسیار پررنگ است. اکثر کنشگران زن بر اساس نقشی که در اجتماع ایفا می‌کنند و در کارهایی با اهمیت به تصویر کشیده شده‌اند مانند «حیة» و «بریسکا» که در شغل روزنامه‌نگاری، «منار» و «آمال» به عنوان پزشک و «لمی» به عنوان نوازنده بازنمایی شده‌اند تا به عنوان عنصری اثرگذار در جامعه نشان داده شوند: *بریسکا برنارُ الصُّحْفِيَّةُ الْفَرَنْسِيَّةُ تُقِيمُ عِنْدَنَا، فِي بَيْتِنَا، بَيْتِ النِّسَاءِ (الدلیمی، ۲۰۱۵: ۶۹)*. در قسمتی دیگر، مأمور حکومتی که «بهیجة التیمی» را برای بازجویی می‌برد، از طریق اسم خاص بازنمایی نمی‌شود. این کنشگر از طریق نقش دهی معرفی شده و نقش قدرت، سلطه نظامی و اوضاع سیاسی نمایانده شده است: *انْفَتَحَ بَابُ زَنْزَاتِي وَاصْطَحَبْتَنِي شُرْطِيَّةً مِنَ الْقَبْوِ الْمُظْلِمِ وَقَادَتْنِي عَبْرَ مَمَرٍ طَوِيلٍ وَأَنَا أَتَرَنِّحُ مِنْ قَرَطِ هُزَالِي (همان: ۱۱۶)*.

1. Categorization
2. Functionalization

ب) هویت دهی^۱

در هویت دهی، کنشگران نه بر اساس آنچه انجام می‌دهند، بلکه بر اساس آنچه هستند بازنمایی می‌شوند (van leeuwen, 2008: 42). این مؤلفه به سه دسته «هویت‌بخشی مقوله‌ای^۲»، «هویت‌بخشی نسبتی^۳» و «هویت‌بخشی ظاهری^۴» تقسیم می‌شود.

ب-۱) هویت‌بخشی مقوله‌ای

در هویت‌بخشی مقوله‌ای، کنشگران به اصطلاحاتی ارجاع داده می‌شوند که نهادهای اجتماعی برای طبقات مردم قائل می‌شوند. برخی از مؤلفه‌هایی که در این دسته‌بندی‌ها در نظر گرفته می‌شوند عبارت‌اند از: نژاد، زادگاه، سن، جنس، قومیت، مذهب، ثروت و طبقه‌بندی اجتماعی (همان: ۴۲). در بخشی از رمان افرادی که به دین مسیحیت گرایش دارند با توجه به دین خود طبقه‌بندی می‌شوند و بر اساس طبقه‌ای که در آن قرار گرفته‌اند با آنان برخورد می‌شود. هدف از این کار بیان معضلاتی است که این قشر از مردم عراق با آن مواجه هستند: «الْمُتَشَدِّدُونَ يُجَرِّوْنَ الْكِنَائِسَ وَالْأَدِيرَةَ وَيَعْتَالُونَ الْمَسِيحِينَ فِي الْمَوْصِلِ وَبَغْدَادَ» (الدلیمی، ۲۰۱۵: ۲۸۶). در نمونه زیر نیز نویسنده افرادی را که منتسب به کشور آمریکا هستند با ارجاع به ملیت‌شان بازنمایی می‌کند و بدین طریق ضمن برملا ساختن توطئه‌هایشان، حس نفرت خود را نسبت به آنان ابراز می‌کند: «أَنَّ الْأَمْرِيكَانَ سَيُضَخَّوْنَ سُمُومًا فِي خَزَائِنِ الْمَاءِ لِيُبِيدُوا أَكْبَرَ عَدُوِّ النَّاسِ بِأَلْقَاتِهِ» (همان: ۵۲).

ب-۲) هویت‌بخشی نسبتی

در هویت‌بخشی نسبتی، کنشگران بر حسب روابط شخصی، خویشاوندی و کاری بازنمایی می‌شوند مثل «دوست»، «همکار»، «عمه» و... (van leeuwen, 2008: 43). در جمله زیر، زن با نام خود خطاب نشده بلکه هویتش در رابطه با همسرش بازنمایی شده است و در هیچ یک از بخش‌های رمان هویت او روشن نمی‌شود. این مسئله نشان‌دهنده آن است که نقش مرد در جامعه پررنگ‌تر از زنان است. «غَادِرٌ لِأَنَّهُ خَشِيَ عَلَىٰ إِبْنِهِ مِنْ حَيَاتِنَا الْمُشَوَّهَةِ بِالْقَتْلِ، كَانَتْ زَوْجَتُهُ تَهَاتِفُهُ يَوْمِيًّا وَتُبْدِي خَوْفَهَا عَلَى الْوَالِدِ» (دلیمی، ۲۰۱۵: ۸۳). در بازنمایی همسر «شیخ قیدار» نیز علاوه بر نام‌دهی، برای تکمیل شناسایی وی از هویت همسرش استفاده شده است: «تَخَلَّىٰ عَن كُلِّ شَيْءٍ عِنْدَمَا يَأْتِي مِن عَوْدَةِ زَوْجَتِهِ الْحَسَاءِ (فَتْنَةٍ) الَّتِي خَطَفَهَا رَجَالٌ يَعْمَلُونَ فِي جِمَايَةِ أَحَدِ الْمَسْؤُولِينَ» (همان: ۴۳).

ب-۳) هویت‌بخشی ظاهری

در هویت‌بخشی ظاهری، بازنمایی کنشگران اجتماعی با توجه به ویژگی ظاهری‌شان صورت می‌گیرد. ویژگی‌هایی مثل قد بلند، فلج و... (van leeuwen, 2008: 44) در بازنمایی نیروهای تکفیری در موارد متعددی از شیوه هویت دهی ظاهری استفاده شده است که عمدتاً دارای مفهوم کنایی است. «دشادیشهم القصیره» و «لحاهم الشعثاء» نمونه‌ای از کاربرد این مؤلفه است و در عین حال که ویژگی‌های گروه‌های تکفیری را در ذهن مخاطب تداعی می‌کند، بیانگر دیدگاه منفی نویسنده به آنان است؛ افرادی که به هیچ موجود زنده‌ای رحم نمی‌کنند و نسبت به مردم سنگدل و ستمگر هستند: «الْمُسْلِحُونَ بِدُشَادِيهِمْ الْقَصِيرَةِ وَلِحَاهِمِ الشُّعْثَاءِ يَتَقَفَّرُونَ بَيْنَ حَدَائِقِ بِيوتِنَا وَيَطْلِقُونَ نِيرَانِهِمْ

1. Identification
2. Classification
3. Relational identification
4. Physical identification

علی کُلِّ كَائِنٍ حَيٍّ فَكُنَّا نَجِدُ جُثَّتَ الضَّحَايَا وَكِلَابًا نَافِقَةً وَقَطَطًا وَحَمِيرًا (دلیمی، ۲۰۱۵: ۵۳). در جایی دیگر با استفاده از هویت دهی ظاهری از کنش ارادی مجرمانه و هولناک تکفیری‌ها علیه مردم پرده برمی‌دارد و به فردی اشاره می‌کند که در طی انفجاری یکی از اعضای بدنش را از دست می‌دهد: «أرى رجلاً مقطوع الذراع يسير مخبولاً في شارعنا، يجر وراءه خطاً دم على الإسفلت» (همان: ۱۵۵).

پ) ارزش‌دهی^۱

در این شیوه، کنشگران با استفاده از اصطلاحات ارزشی مانند خوب، بد، دوست داشتنی، منفور، شایسته‌تر، تحسین یا ترحم بازنمایی می‌شوند. این امر از طریق مجموعه‌ای از اسم‌ها و اصطلاحات صورت می‌گیرد مثل عزیزم، خرابکار، پست و... (van leeuwen, 2008: 45). در جایی از رمان می‌خوانیم که «هانی» پس از مرگ همسرش در حالت روحی نامطلوبی قرار دارد و برای بیرون آمدن از این بحران به اصرار خاله‌اش «سامیه» با کنیزی روستایی ازدواج می‌کند؛ اما این ازدواج افاقه نمی‌کند و «هانی» مدتی بعد او را طلاق می‌دهد. این زن پس از جدایی از «هانی» این بار توسط یکی از نیروهای القاعده به قصد ازدواج فریب می‌خورد و در نهایت در عملیات انتحاری از او استفاده می‌شود. راوی با دیدن این صحنه دیدگاه منفی خود را نسبت به مردان ابراز می‌کند: «مُعْظَمُ الرِّجَالِ بَهَائِمٌ وَكثِيرٌ مِنَ النِّسَاءِ غَنَائِمٌ وَغَمَائِمٌ» (دلیمی، ۲۰۱۵: ۱۴۰). این نوع ارزش‌دهی که حامل بار معنایی منفی است، در راستای مثبت‌نمایی خود و منفی‌نمایی دیگران صورت گرفته است. در رمان «سیدات زحل» میان جنسیت و کاربرد ارزش‌دهی رابطه معناداری وجود دارد. ارزش‌دهی شخصیت‌های زن غالباً مثبت است و در مقابل، کنشگران مرد عمدتاً به صورت منفی ارزش‌دهی شده‌اند به گونه‌ای که نویسنده در شخصیت‌پردازی، زنان را به عنوان افرادی مهم، بامسئولیت و شجاع به تصویر کشیده است و سعی در اثبات موجودیت زن دارد. این در حالی است که شخصیت‌های مرد به عنوان چهره‌هایی منفعل و درمانده توصیف شده‌اند. دلیمی با استفاده از مؤلفه ارزش‌دهی دیدگاه خود را درباره مسائل مختلف سیاسی و اجتماعی نیز مطرح کرده است که یکی از بهترین مصادیق آن محکومیت حمله به کویت است. این نویسنده ارتش عراق را پس از حمله به کویت با صفت «شکست خورده» توصیف می‌کند و این ارزش‌دهی منفی در راستای محکوم کردن این حمله و عدم حمایت از آن است: «فُلُولُ الْجَيْشِ الْمَهْزُومِ تَتَرَجَّحُ فِي طُرُقَاتِ الْجَنُوبِ عَائِدَةً مِنَ الْكُوَيْتِ» (همان: ۲۲۰). چنانچه در سرتاسر رمان کنشگران بعثی و نیروهای تکفیری را به دلیل جنایات غیرانسانی‌شان به عنوان نیروهای ستمگر و منفور نشان داده است. در عبارت زیر به کارگیری واژه «ظالم» و «الوحوش» برای تصویرسازی این افراد که متضمن بار ارزشی منفی است، گفتمان مدار بودن متن را نشان می‌دهد: «رَأَى الظَّالِمَ وَسَلَّمْنَا لِلْوَحُوشِ» (همان: ۹۶).

۱-۱-۲-۲-۴. مشخص‌نمایی تک‌موردی^۲ و مشخص‌نمایی چندموردی^۳:

مشخص‌نمایی چندموردی زمانی اتفاق می‌افتد که کنشگران اجتماعی به طور همزمان در بیش از یک کارکرد اجتماعی نشان داده شوند (van leeuwen 2008: 47)؛ اما در مشخص‌نمایی

1. appraisal
2. Single determination
3. Overdetermination

تک‌موردی تنها در یک کنش شرکت دارند. مشخص‌نمایی چندموردی چهار زیرمجموعه را شامل وارونگی^۱، نمادین‌شدگی^۲، دلالت ضمنی^۳، فشرده‌شدگی می‌شود.^۴

اغلب شخصیت‌های رمان «سیدات زحل» تنها در یک فعالیت حضور دارند. «حیاء» از جمله کنشگرانی است که در عقاید خود ثابت قدم است و با وجود تهدیدات فراوان لحظه‌ای دست از مبارزه برنمی‌دارد. با این وجود، مواردی نیز به چشم می‌خورد که شخصیت‌ها از طریق مشخص‌سازی چندموردی بازنمایی شده‌اند.

۱-۱-۱-۱-۲-۴. وارونگی

وارونگی شکلی از مشخص‌نمایی چندموردی است که در آن کنشگران با دو کارکرد متضاد بازنمایی می‌شوند (همان: ۴۸). این شیوه به دو نوع «زمان درهمی^۵» و «هویت‌درهمی^۶» تقسیم می‌شود. در زمان درهمی، کنشگران به زمان‌های مختلف مثل حال و آینده مربوط می‌شوند و معمولاً برای گفتن چیزهایی استفاده می‌شود که مستقیماً قابل ذکر نیستند. در هویت‌درهمی، کنشگرانی که در فعالیت‌های مشخصی شرکت دارند، با اشاره به کنشگرانی که در حالت عادی مجاز به شرکت در آن فعالیت‌ها نیستند، بازنمایی می‌شوند (همان: ۵۱-۵۰).

۱-۱-۱-۱-۲-۴. زمان درهمی

نمونه‌ای از زمان درهمی را در نحوه بازنمایی شخصیت «حامد» شاهد هستیم که در دو جهت متضاد معرفی شده است. در قسمت‌های آغازین رمان، «حامد» به واسطه عامل طبقه‌بندی و از نوع نقش‌دهی به عنوان معلم زبان انگلیسی و اهل علم و دانش بازنمایی می‌شود اما این فرد به دلیل ترجمه بخشی از نمایشنامه شکسپیر برای دانش‌آموزان خود که در ارتباط با ظلم و استبداد است، مورد شکنجه حزب حاکم قرار می‌گیرد و زبانش بریده می‌شود. او به دنبال این اتفاق حرفه و جایگاه اجتماعی خویش را از دست می‌دهد و مردم نیز از وی با عنوان «حامد الأخرس» یاد می‌کنند: «مُدْرَسُ اللُّغَةِ الْإِنْكَلِيزِيَّةِ فَصِلَ مِنْ عَمَلِهِ وَتَلَّاشَى وَحَلَّ مَحَلَّهُ حَامِدُ الْأَخْرَسِ (الدلیمی ۲۰۱۵: ۷۹).

۱-۱-۱-۱-۲-۴. هویت درهمی

مؤلفه هویت درهمی نیز در رمان سیدات زحل حضور پررنگی دارد. به طور کلی وارونگی‌هایی که در این رمان به کار رفته است، اغلب از نوع هویت درهمی است و به نظر می‌رسد علت به کارگیری این مؤلفه توسط نویسنده هدفمند بوده و برای اشاره به مسئله بحران هویت در عراق است. رژیم بعث در سال‌های حکومت خود با سلب فرهنگ و دین مردم و تلاش برای دگرگون ساختن ارزش‌های جامعه، آنان را وادار کرد هویتی را بپذیرند که مطلوب خودشان است و به همین دلیل افراد زیادی را با بحران هویت و از خود بیگانگی مواجه ساخت. علاوه بر شرایط نابسامان و تزلزل‌هایی که در داخل عراق رخ داده است، مهاجرت و مشکلاتی نیز که به دنبال

1. Inversion
2. Symbolization
3. Connotation
4. Distillation
5. Anachronism
6. Deviation

داشته است، به عدم اثبات ذات یا هویت منجر شده است و این موضوع در رمان مورد بحث در موارد متعددی بازتاب دارد. نمونه‌ای از این بحران در قالب اسامی مختلفی است که شخصیت‌های داستانی دارند. تعداد زیادی از شخصیت‌های «سیدات زحل» دارای هویت دوگانه‌اند و چندین نام دارند؛ نام‌هایی که بنا به شرایط اجتماعی و در زمان‌ها و مکان‌های مختلف تغییر می‌کند. برخی از آنان که به دلیل نامنی وادار به مهاجرت و آوارگی شده‌اند، برای رهایی از درد و رنج خود به دنبال مکانی امن و آسوده می‌گردند و «حیاء» از جمله این افراد است که با نوعی تعارض و گم‌گشتگی روبرو است. آغاز رمان با جمله پرسشی «أَنَا حَيَاةُ الْبَابِلِيِّ أَمْ أَنِّي أُخْرِي؟ وَمَنْ تَكُونُ أَسِيَا كَنْعَانَ الَّتِي أَحْمَلُ جَوَازَ سَفَرِهَا» (همان: ۷) نشان می‌دهد «حیاء» با کشمکش درونی مواجه است که بر وجود بحران هویتی در وی تأکید می‌کند. «حیاء» در لیست روزنامه‌نگارانی قرار دارد که به دلیل نشر مطالبی در مورد قربانیان خشونت‌های طایفه‌ای تهدید به قتل شده و تحت تعقیب است. او برای اینکه بتواند از عراق خارج شود، هویت جدیدی برای خود برگزیده و از «حیاء» به «آسیه کنعان» تغییر نام می‌دهد و با گذرنامه جعلی از کشور خارج می‌شود. «هانی» برادر «حیاء» نیز مانند سایر هم‌زمان خود در جریان مبارزات سیاسی ماهیت اصلی خود را کنار گذاشته و با هویت جعلی «عبدالمجید الحسنی» و به صورت مخفیانه به فعالیت‌های سیاسی خود ادامه می‌دهد: «أَنَا الْآنَ عَلَاءُ عَبْدِ الْمَجِيدِ الْحَسَنِيِّ مَهْنَسُ كَهْرِبَائِي، لَمْ أَعِدْ هَانِي الْبَابِلِيِّ طَيِّبُ الْأَسَانِ» (همان: ۱۳۳).

۲-۱-۱-۱-۵-۲. نمادین‌شدگی

نمادین‌شدگی زمانی رخ می‌دهد که کنشگران خیالی و اسطوره‌ای جایگزین کنشگران واقعی و غیرداستانی می‌شوند (van leeuwen 2008: 48). الدلیمی در جایی با اشاره به افتخارات گذشته و استفاده از شخصیت‌های تاریخی دنیای عرب مثل متنبی، ابونواس و... انسان معاصر عرب را که از گذشته باشکوه و اسطوره‌های اش فاصله پیدا کرده است، تصویرسازی می‌کند و این نکته را مطرح می‌کند که ملت اصیل و ریشه‌دار عرب مورد انکار و سرکوب قرار گرفته است: «رَأَيْتُ الْمَتَنَّبِيَّ بِعِمَامَتِهِ وَطَيْلَسَانِهِ يَهِيطُ مِنْ عَلِيَّائِهِ مُتَخَلِّيًا عَنْ هَالَةِ كِبْرِيَائِهِ وَيَعْدُو» (الدلیمی، ۲۰۱۵: ۲۷).

۳-۱-۱-۱-۵-۳. دلالت ضمنی کردن

دلالت ضمنی زمانی اتفاق می‌افتد که یک مشخص‌سازی منحصر به فرد به جای طبقه‌بندی یا کارکردنمایی استفاده شود (van leeuwen 2008: 49). در عبارت زیر کلماتی که مشخص شده‌اند اگرچه بیانگر ویژگی‌های ظاهری گروه‌های تکفیری هستند اما در اصل، مفاهیمی منفی را به مخاطب القا می‌کنند. «حیاء» قبل از آشنایی با «ناجی» با فردی به نام «حازم» ازدواج کرده است اما اوضاع آشفته عراق مسیر زندگی آنان را تغییر می‌دهد. در این شرایط «حیاء» از طلاق و زندگی تنهایی در این کشور و در میان افرادی که هیچ شأن و منزلتی برای زن قائل نیستند واهمه دارد: «إِنْ طَلَبْتُ الْإِنْصَالَ فَكَيْفَ سَأَعِيشُ مُطْلَقَةً فِي مُجْتَمَعٍ فَكَّكَتْهُ الْحُرُوبُ وَأَنْهَكَتَهُ الْجَمَاعَةُ؟ وَتَكَاثَرُ فِيهِ كَالْفَطْرِ رِجَالٌ بِدَشَادِيهِ قَصِيرَةٍ وَلَحَى شَعَاءُ» (الدلیمی، ۲۰۱۵: ۱۴۸).

۴-۱-۱-۱-۵-۴. فشرده‌شدگی

فشرده‌شدگی با استفاده از ترکیبی از تعمیم و انتزاعی کردن، مؤلفه مشخص‌سازی چندموردی را متجلی می‌کند. در واقع، فشرده‌شدگی شکلی از مشخص‌سازی چندموردی است که کارگزاران

اجتماعی را از طریق انتزاعی کردن به مشخصه‌شان به چندین فعالیت اجتماعی پیوند می‌دهد (van leeuwen 2008: 49-50). در جمله زیر، قتل و کشتار صفتی مشترک میان رژیم دیکتاتور بعث، اشغالگران آمریکایی و نیروهای تکفیری است که به هر یک از آنها تعمیم داده شده و همگی با عنوان قاتل بازنمایی شده‌اند «الموتُ الَّذِي نَحْتَارُهُ أَهْوَنُ عَلَيَّ أَرْوَاحِنَا مِنْ مَوْتِ يُقَرَّرُهُ لَنَا الْقَتْلَةُ» (الدلیمی، ۲۰۱۵: ۳۳).

۲-۱-۲-۲-۴. نامشخص‌سازی

نامشخص‌سازی زمانی اتفاق می‌افتد که کنشگران اجتماعی به صورت افراد یا گروه‌هایی نامشخص و گمنام بازنمایی می‌شوند و معمولاً با ضمائر مبهم از قبیل «کسی»، «برخی» و «برخی مردم» همراه است (van leeuwen 2008: 39).

یکی از نمونه‌های نامشخص‌سازی در صحنه دستگیری «ماجد» (برادر حیاة) و نحوه بازنمایی هویت یکی از سربازان به‌کاررفته است. ماجرا از این قرار است که «ماجد» به همراه تعدادی از دوستانش از اردوگاه بعثی‌ها فرار می‌کنند تا در جنگ علیه کویت شرکت نکنند اما در اثر سخن‌چینی یکی از سربازان شب قبل از حمله به کویت دستگیر و همگی اعدام می‌شوند. این مسئله به صراحت مخالفت نویسنده را با سیاست‌های رژیم بعث نشان می‌دهد. «أَعْدِمَ مَا جَدُّ قَبْلَ لَيْلَةِ غَزْوِ الْكُوَيْتِ، هَرَبَ مِنَ الْمَعْسَكِ مَعَ ثَمَانِيَةٍ مِنْ رِفَاقِهِ رَافِضِينَ الْمَشَارَكَةَ فِي الْغَزْوِ، وَشَى بِهِمْ أَحَدُ الْجُنُودِ فَأَعْدِمُوا» (الدلیمی، ۲۰۱۵: ۴۲).

۲-۲-۲-۴. تشخیص زدایی

اگر کنشگران به صورت غیر انسان بازنمایی شوند در مقوله تشخیص زدایی قرار می‌گیرند. این مؤلفه بر دو گونه است: «انتزاعی کردن»^۲ و «عینی کردن» (van leeuwen, 2008: 46).

۲-۱-۲-۲-۴-۱. انتزاعی کردن

انتزاعی کردن در مواردی اتفاق می‌دهد که کنشگران از طریق صفت‌های خود بازنمایی می‌شوند. (همان) یکی از نمونه‌های انتزاعی کردن در عبارت زیر مشاهده می‌شود که در آن صفت به جای افراد قرار گرفته است و تمامی دشمنان عراقی به منزله یک شر قلمداد شده‌اند. در این بازنمایی صفت شرارت و ویژگی مشترک رژیم بعث، گروه‌های تکفیری، نیروهای آمریکایی تلقی شده است: «فِي كُلِّ تَلْكَ اللَّيَالِي وَالنَّهَارَاتِ الْمُرُوعَةِ كَانَ الشَّرُّ يَتَنَزَّهُ حَوْلَنَا، يَغْيِرُ سَحْتَهُ كُلَّ بَرْهَةٍ، يَصِيرُ صَارُوحًا أَوْ رَجُلًا مُلْتَحِيًّا أَوْ عَبْوَةً نَاسِفَةً» (الدلیمی، ۲۰۱۵: ۱۴).

همچنین نویسنده در موارد متعددی گروه‌های تکفیری تروریستی عراق را با صفت «المتشددون» تصویرسازی کرده و با زبانی طعنه‌آمیز و کنایی عقاید افراطی آنان را به چالش کشیده است: أَدْهَبُ إِلَى عَمَلِي وَأَعُوذُ مُطَارِدَةً مَرْعُوبَةً، أَعْرِفُ إِنَّهُمْ يَتَرَصَّدُونَ خَطَوَتِي، الْكُلُّ يَتَرَصَّدُ النِّسَاءَ: الْمَارِينُزُ، وَالْمَسْلُخُونَ وَالْمَتَشَدِّدُونَ وَالْمِيلِيشِيَاتُ (همان: ۱۶۲).

۲-۱-۲-۲-۴-۱. عینی کردن

در عینی کردن، کنشگران با ارجاع به مکان یا چیزی که ارتباط نزدیکی با فعالیت آنها دارد،

تصویرسازی می‌شوند. انواع عینی کردن عبارت‌اند از: مکان‌مداری^۱، ابزارمداری^۲، گفته‌مداری^۳ و اندام‌مداری^۴ (van leeuwen, 2008: 46).

۱-۱-۲-۲-۴. مکان‌مداری

جمله «بَغْدَادُ تَنْتَفَسُ هَوَاءً مَسْمُومًا وَالنَّاسُ تَشْرَبُ مِنْ مَاءِ الْجَحِيمِ وَتُهْرَسُ تَحْتَ الْعَقَبِ السَّاحِقَةِ لِجَيْشِ الْعُرَاةِ» (الدلیمی ۲۰۱۵: ۲۶). دارای مؤلفه مکان‌مداری است. آنچه هوای سم آلود استنشاق می‌کند بغداد نیست بلکه مردم بغداد هستند؛ بنابراین همان‌طور که مشخص است، بغداد یک مکان است اما کنشگران را که همان مردم عراق هستند تصویرسازی می‌کند. جمله پیش‌رو نیز نمونه‌ای از کاربرد مؤلفه مکان‌مداری است: «كَانُوا يَرِصُدُونَ تَحْرُكَاتِهَا مُنْذُ وُصُولِهَا بِبَغْدَادَ. بَرِيْسْكَا كَانَتْ هَدْفُهُمْ، فَرَنْسَا تَدْفَعُ فِدْيَ كَبِيْرَةً مُقَابِلَ الْمَخْطُوْفِيْنَ، مَا جَدُوْى اَنْ يَخْطَفُوْنِيْ؟ مَا نَفْعُ اِمْرَاةٍ لَا يَدْفَعُ اَحَدٌ فِدْيَتِهَا؟» (همان: ۷۲). در این جمله کلمه فرانسه در معنای مجازی و به جای حاکمان سیاسی به کار رفته است. «بریسکا» روزنامه‌نگار زن فرانسوی است که مدتی است در عراق سکونت دارد و عده‌ای به دلیل اطمینان از اهمیت دادن این کشور به شهروندان خود، اقدام به ربودن او می‌کنند تا در قبال آزادی او مبالغی دریافت کنند اما به دلیل اوضاع آشفته جامعه عراق و بی‌اعتنایی حاکمان آن به حقوق مردم، آدم‌ربایان سراغ شهروندان عراقی نمی‌روند. این موضوع به مسئله اسارت، آدم‌ربایی و مفقود شدن اشاره دارد که به دلیل جنگ‌های پیاپی در عراق رایج شد؛ پدیده‌ای که پس از ورود اشغالگران آمریکایی به عراق و در پی درگیری‌های قومی-مذهبی و ایجاد هرج‌ومرج و ناامنی به یک امر عادی تبدیل شده است.

۲-۱-۲-۲-۴. گفته‌مداری

گفته‌مداری شکلی از عینی کردن است که در آن کنشگران با ارجاع به گفته‌هایشان بازنمایی می‌شوند (van leeuwen, 2008: 46). در عبارت زیر کلام و فتوی مفتی‌های داعش به عنوان عنصری اثرگذار معرفی شده است؛ چراکه نقش قابل توجهی در ترویج اندیشه‌های انحرافی و به تبع آن اقدامات شنیع و جنایت‌کارانه از سوی برخی افراد دارد که در چنگ عقاید خرافی و موهوم گرفتارند؛ بنابراین به منزله یک کنشگر معرفی شده است: «أَجْسَادُ الْبَشْرِ يَنْقُضُهَا الرِّصَاصُ وَالْخَاطِفُونَ وَالْفِتَاوَى» (الدلیمی، ۲۰۱۵: ۲۹).

۳-۱-۲-۲-۴. ابزارمداری

در ابزارمداری کنشگران از طریق ابزاری که با آن کنشی انجام می‌دهند، بازنمایی می‌شوند (van leeuwen, 2008: 46). از نمونه‌های ابزارمداری می‌توان به بازنمایی گروه‌های تروریستی اشاره کرد که از طریق ابزار جنگی مورد استفاده علیه مردم عراق تصویرسازی شده‌اند تا عمل صورت گرفته توسط آنان برجسته شود: «الْقَبِيْلَةُ قَتَلَتْ عَشْرِيْنَ رَجُلًا وَامْرَأَةً» (الدلیمی، ۲۰۱۵: ۱۵۶). در این جمله همچنین شاهد کاربرد مؤلفه پیونددهی نیز هستیم زیرا زن و مرد در یک امر واحدی به هم پیوند خورده‌اند.

1. Spatialization
2. Instrumentalization
3. Utterance autonomization
4. Somatization

۴-۲-۲-۱-۴. اندام‌مداری

در اندام‌مداری، بازنمایی با ارجاع به اندام کنشگر صورت می‌گیرد (van Leeuwen, 2008: 47). یکی از نمونه‌های اندام‌مداری عبارت است از این جمله: «كُلُّ بِلَادٍ تَصْنَعُ قَدَرَهَا بِأَيْدِي أَنْاسِهَا وَتَجْلِبُ الْأَيْدِي النَّحْسَ وَالذَّمَّارَ أَوْ الْخَيْرَ وَالْأَمَانَ أَفْعَالُنَا لَا النَّجْمُ مَنْ يَحْدُ مَصِيرَنَا» (الدلیمی، ۲۰۱۵: ۲۵۸). در اثنای رمان در موارد متعددی به این موضوع اشاره شده که مردم، سیارهٔ زحل را نحس و شوم پنداشته و آن را عامل اصلی اوضاع کنونی عراق می‌دانند اما راوی بی‌ارادگی مردم تحت سلطه را به باد انتقاد گرفته و با رد این ادعا معتقد است مردم خود در تعیین سرنوشت خود دخیل هستند و خودشان باید آیندهٔ کشورشان را رقم بزنند.

۴-۲-۳. تعیین ماهیت

تعیین ماهیت عامل مهم دیگر در بازنمایی کنشگران اجتماعی است که به دو نوع «جنس ارجاعی^۱» و «نوع ارجاعی^۲» تقسیم می‌شود. در جنس ارجاعی کنشگران به صورت طبقات کلی و عام بازنمایی می‌شوند. در نوع ارجاعی نیز کنشگران به عنوان افرادی با هویت مشخص و قابل شناسایی معرفی می‌شوند (van Leeuwen 2008: 35).

۴-۲-۳-۱. جنس ارجاعی

از مواردی که کنشگران با توجه به جنسیت‌شان بازنمایی شده‌اند جملات زیر را می‌توان مثال زد: «سَلِّمُوا السَّجِينَةَ بِهَيْجَةٍ إِلَى سِجْنِ النِّسَاءِ» (الدلیمی، ۲۰۱۵: ۱۱۷). «أَخَذَ نَفْسِي أحياناً وَأَقُولُ أَنَا قَوِيَةٌ بَيْنَمَا يُطَقِّقُ دَاخِلِي وَيَتَهَشَّمُ كَزُجَّاجٍ نَوَافِذَنَا كُلَّ لَيْلَةٍ، أَصْحَكُ مِنْ قُدْرَتِي عَلَى تَمَثِيلِ دَوْرِ الْمَرْأَةِ الشُّجَاعَةِ الَّتِي أُؤَدِّيهِ أَمَامَ الْآخِرِينَ» (همان: ۱۱۹).

۴-۲-۳-۱-۱. نوع ارجاعی

نوع ارجاعی به دو زیرشاخهٔ «فرد ارجاعی^۳» و «گروه ارجاعی^۴» تقسیم می‌شود. زمانی که کنشگران اجتماعی به صورت فردی خاص بازنمایی شوند، حالت فرد ارجاعی است و هرگاه که به صورت گروه بازنمایی شوند، از نوع گروه ارجاعی است (van Leeuwen, 2008: 37).

۴-۲-۳-۱-۱-۱. فرد ارجاعی

در رمان «سيدات زحل» شخصیت‌های زن به دفعات زیاد فرد ارجاعی شده‌اند که این امر بر نقش محوری آنان در روایت تأکید دارد. استفاده از این راهکار سبب شده زنان با هویتی مستقل بازنمایی و نقش آنان پررنگ جلوه داده شود. «حیة»، «راویة»، «منار»، «هاله» و «بریسکا» از این دسته کنشگران هستند که به طور مکرر از آنها نام برده شده است. شاید بهترین مصداق برای این مقوله، این عبارت باشد: «لا أَحَدَ سِوَانَا نَحْنُ النِّسَاءُ أَنَا وَرَاوِيَةٌ وَمَنَارٌ وَهَالَةٌ وَبَرِيْسَكَا الْفَرَنْسِيَّةُ نَلُوذُ بِسِرْدَابِ بَيْتِنَا كُلِّ لَيْلَةٍ» (الدلیمی، ۲۰۱۵: ۶۸). که در آن مردان به کلی به حاشیه رانده شده‌اند و زنان به صورت فرد ارجاعی بازنمایی شده‌اند؛ به طوری که حیة از آنها با عنوان «النساء الوحيدات» یاد می‌کند. در این رمان «حیة» نمادی از زن روشنفکر سیاسی است که در مقابل نظام مردسالاری قد

1. Genericization
2. Specification
3. Individualization
4. Assimilation

علم می‌کند و نهایت تلاش خود را برای دستیابی به هویت زن و حفظ سرزمین و هویت ملی می‌داند.

۲-۱-۳-۲-۴. گروه ارجاعی

مؤلفه گروه ارجاعی دو زیرشاخه دارد تحت عنوان «کلی ارجاعی^۱» و «مجموعه ارجاعی^۲». اگر کنشگران در قالب اعداد و به صورت آماری معرفی شوند، مجموعه ارجاعی به کار رفته است؛ در غیر این صورت کلی ارجاعی صورت گرفته است (van leeuwen, 2008: 37).

۲-۱-۳-۱-۲-۱. مجموعه ارجاعی

یکی از نمونه‌های مجموعه ارجاعی در صحنه حمله به یک کلیسا به چشم می‌خورد. هنگامی که «حیة» در جریان انفجاری در نزدیکی کلیسا زخمی می‌شود، به بیمارستان منتقل شده و در آنجا با تعداد زیادی از مجروحان مواجه می‌شود. در اینجا روای از طریق بازنمایی هویت کنشگران به واسطه مجموعه ارجاعی، قصد دارد تعداد آسیب‌دیدگان از این حادثه را هر چه بیشتر بازتاب دهد و این عمل جنایت‌کارانه را ملموس‌تر جلوه دهد: «عِنْدَمَا وَجَدْتُ نَفْسِي فِي سَرِيرِ مُسْتَشْفَى يَدِي مَرْبُوطَةٌ بِضَمَادٍ مُدْمِي، إِلَى جَانِبِي عَشْرَاتُ الْجُرْحِي» (الدلیمی، ۲۰۱۵: ۹۹).

۲-۱-۳-۲-۲-۴. کلی ارجاعی

از نکات قابل ذکر در این بخش، بازنمایی کنشگران مؤنث از طریق مؤلفه کلی ارجاعی است. از آنجایی که نویسنده نگاه ویژه‌ای به حقوق و مسائل زن دارد، در مواقعی که بحث از زنان عراق است، کنشگران به واسطه کلی ارجاعی بازنمایی شده و به صورت گروهی مورد خطاب قرار گرفته‌اند تا ویژگی مشترک همه آنان برجسته شود. جمله «كَمْ عَلَيْنَا أَنْ نُقَاسِي نَحْنُ النِّسَاءُ اللَّائِي يُطَارِدُهُنَّ النَّحْسُ مِنْ أَرْضٍ لِأَرْضٍ» (همان: ۲۷۳). نمونه‌ای از این نوع بازنمایی‌ها است و در مجموع تلاشی است برای نشان دادن تبعیض جنسیتی میان زن و مرد در جامعه عراق و در جایگاه ضعف قرار گرفتن زن در برابر مرد. علاوه بر این، در مواردی که نویسنده به شرایط نامطلوب مردم عراق و افراد مورد ستم عراق اشاره دارد، کنشگران را با به‌کارگیری مؤلفه کلی ارجاعی بازنمایی کرده است تا امری مشترک میان تمام مردم عراق تلقی شود و این‌گونه به نظر برسد که تک‌تک افراد عراق با معضلات اجتماعی مشترکی درگیر هستند: «أَيْنَمَا وَلَيْنَا وَجُوهَنَا فَتَمَّةَ مَوْتٍ مُتَّاحٌ يَهْبَهُ لَنَا الْمُحْتَلُونَ وَالْمَسْلُحُونَ الْغُرَبَاءَ الَّذِينَ اجْتَا حُوا أَحْيَاءَنَا، الْمَوْتُ كَانَ هَبَةً الْجَمِيعَ لَنَا» (همان: ۵۳).

۵. نتیجه

در این پژوهش رمان «سيدات زحل» لطفیة الدلیمی بر اساس الگوی ون لیوون مورد بررسی قرار گرفت. الدلیمی در این رمان تلاش کرده واقعیت‌های سیاسی و اجتماعی کشور عراق را در دوران رژیم بعث و سال‌های ملتهب حمله آمریکا به عراق و مشکلاتی که جنگ به بار آورده است انعکاس دهد. تأثیر جنگ بر زندگی مردم و پیامدهای اجتماعی و روحی ناشی از آن از جمله آوارگی، مهاجرت، کشتار مردم و به طور کلی نبود امنیت انسانی در این رمان به خوبی ترسیم شده است. مسئله شکنجه و تعرض به زنان، خشونت، تبعیض میان زن و مرد و دوری از وطن از

1. Collectivization
2. Aggregation

دیگر موضوعاتی هستند که به آنها پرداخته شده است. در حقیقت نویسندگان با رویکردی زنانه، ضمن اینکه به اقدامات خشونت‌آمیز و حوادث خونین در عراق پرداخته است، درد و رنجی را نیز که از رهگذر اشغال عراق بر زنان جامعه وارد شده است مطرح کرده است. از دیدگاه نویسنده جنس زن بیشترین آسیب را در این جریانات متحمل شده است.

بررسی شیوه‌های بازنمایی کنشگران در رمان «سيدات زحل» نشان می‌دهد که کاربرد این مؤلفه‌ها در خدمت جهان‌بینی نویسنده بوده و ابزار خوبی برای بیان اهداف فوق است. در این رمان کنشگران زن حضور بیشتری دارند و هویت آنان غالباً با استفاده از مؤلفه‌های فعال‌سازی، تفکیک‌دهی، نام‌دهی، ارزش‌دهی، فرد ارجاعی، کلی ارجاعی و جنس ارجاعی بازنمایی شده تا به این واسطه مهم جلوه داده شوند. همچنین شخصیت‌های زن همپای مردان در فعالیت‌های مهم اجتماعی بازنمایی شده‌اند و این نشان می‌دهد نویسنده قائل به تساوی حقوق میان زن و مرد بوده و زنان را عنصری مهم و فعال در جامعه می‌داند. در مقابل برجسته‌سازی شخصیت‌های زن، کنشگران مرد به صورت منفعل و با ارزش‌دهی منفی تصویرسازی شده‌اند که این امر متأثر از دیدگاه فمینیستی نویسنده است. از طرفی دیگر مؤلفه‌های فعال‌سازی، ارزش‌دهی، تفکیک‌دهی و طبقه‌بندی از مؤلفه‌هایی هستند که برای بازنمایی گروه‌های غیرخودی یعنی رژیم بعث، اشغالگران آمریکایی و گروه‌های تکفیری به‌کاررفته‌اند. الدلیمی در خلال رمان از این افراد با صفات منفور یاد کرده و به منفی‌نمایی آنان و مثبت‌ملت عراق پرداخته که هدف از آن تأثیر بر اذهان مخاطب و وادار ساختن آنان برای شمانت گروه‌های غیرخودی است.

منابع

- آقاگل‌زاده، فردوس (۱۳۹۰)، *تحلیل گفتمان انتقادی*، چاپ دوم، تهران، علمی و فرهنگی.
- الدلیمی، لطفیه (۲۰۱۵)، *سيدات زحل*، الطبعة الثالثة، عمان، دار فضاءات.
- سلطانی، علی‌اصغر (۱۴۰۰)، *قدرت، گفتمان و زبان (سازوکارهای جریان قدرت در جمهوری اسلامی ایران)*، چاپ هفتم، تهران، نشر نی.
- طاهری‌نیا، علی‌باقر و همکاران (۱۳۹۹)، «تحلیل نشانه‌شناسی انتقادی قصیده «العشاء الأخير» با تکیه بر روش متنی و فرامتنی فرکلاف و روش کنش تحلیل تئو ون لیوون»، *مجله ادب عربی*، سال ۱۲، شماره ۲، صص ۲۲-۱.
- غیاثیان، مریم‌سادات (۱۳۸۶)، «بازنمایی اسلام در نشریات آمریکا و انگلیس قبل و بعد از یازدهم سپتامبر در چارچوب تحلیل گفتمان انتقادی»، رساله دکتری، گروه زبان‌شناسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.
- فان‌دایک، توین (۲۰۱۴)، *الخطاب والسلطة*، ترجمة غيداء العلي، القاهرة، المركز القومي للترجمة.
- فالور، راجر (۱۳۹۶)، *زبان‌شناسی و رمان*، ترجمة محمد غفاری، تهران، نشر نی.
- فیرکلف، نورمان (۲۰۱۶)، *اللغة والسلطة*، ترجمة محمد عناني، القاهرة، المركز القومي للترجمة.
- قاسمی اصل، زینب و نیازی، شهریار (۱۳۹۹)، «تحلیل گفتمان انتقادی بازنمایی ایران در روزنامه الشرق الأوسط با تکیه بر الگوی ون لیوون»، *مجله ادب عربی*، سال ۱۲، شماره ۲، صص ۴۲-۲۳.
- قهرمانی، مریم (۱۳۹۳)، *ترجمه و تحلیل انتقادی گفتمان: رویکرد نشانه‌شناختی*، ویراست دوم، تهران، نشر علم.
- لیبی، محمدقاسم (۲۰۱۱)، *الرواية العراقية وسردية الاختلاف*، بغداد: دار الفراهیدی.
- مک‌دانل، دایان (۱۳۸۰)، *مقدمه‌ای بر نظریه‌های گفتمان*، ترجمة حسینعلی نوذری، تهران، فرهنگ گفتمان.
- میلز، سارا (۱۳۸۲)، *گفتمان*، ترجمة فتاح محمدی، زنجان، نشر هزاره سوم.

- یهواری، احمدابراهیم (۱۹۸۳)، *مصادر نقد الرواية في الأدب العربي الحديث في مصر، قاهره: دارالمعارف*.
 وادی، طه (۲۰۰۳)، *الرواية السياسية، قاهرة، الشركة المصرية العالمية للنشر لونجمان*.
 یارمحمدی، لطف‌الله (۱۳۹۹)، *درآمدی به گفتمان‌شناسی، چاپ سوم، تهران، هرمس*.
 یارمحمدی، لطف‌الله (۱۳۸۱)، «تحلیل گفتمان با استفاده از مؤلفه‌های جامعه‌شناختی - معنایی گفتمان‌مدار با عنایت به تصویرسازی کارگزاران اجتماعی»، *نشریه دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید باهنر کرمان، شماره ۱۰ و ۱۱*.
 یارمحمدی، لطف‌الله (۱۳۹۳)، *ارتباطات از منظر گفتمان‌شناسی انتقادی، چاپ سوم، تهران، هرمس*.
 یطاولی، محمد و آخرون (۲۰۱۹)، *التحليل النقدي للخطاب، مفاهيم ومجلات وتطبيقات، بیروت: المركز الديمقراطي العربي*.
 یطاولی، محمد (۲۰۱۸)، «المرجعية اللسانية في التحليل النقدي للخطاب (في الأصول ونقد المناهج)» *مجلة سياقات، المجلد الثالث، العدد الأول، كلية الآداب والعلوم الإنسانية جامعة السلطان مولای سلیمان*.
 یقطین، سعید (۱۹۹۷)، *تحليل الخطاب الروائي (الزمن، السرد، التبئير، الطبعة الثالثة، بیروت، المركز الثقافي العربي للطباعة والنشر والتوزيع*.
 یورگنسن، ماریان، فیلیبس، لوئیز (۱۳۸۹)، *نظریه و روش در تحلیل گفتمان، ترجمه هادی جلیلی، چاپ اول، تهران، نشر نی*.
- Aghagolzadeh, F (2011). *Critical Discourse Analysis*, 2nd edition, Tehran: Elmi Farhangi Publications. [In Persian].
 Al Dulaimi, L (2015). *Women of Saturn*, 3rd edition, Oman: Dar Fada'at. [In Arabic]
 El-Hawary, A.I (1983). *Sources of Novel Criticism in Modern Arabic Literature in Egypt*, Cairo: Dar al-Maaref. [In Arabic].
 Fairclough, N (2016). *Language and Power*, translated by Mohammad Anani, Cairo: National Center for Translation. [In Arabic].
 Fowler, R (2017). *Linguistics and the Novel*, translated by Mohammad Ghafari, Tehran: Nashre Ney. [In Persian].
 Ghahramani, M (2014). *Translation and Critical Discourse Analysis: A Semiotic Approach*, Second Edition, Tehran: Nashre Elm. [In Persian].
 Ghasemi Asl, Z et al (2020), "Critical Discourse Analysis of Representation of Iran in Asharq Al-Awsat Based on Van Leeuwen's Theories", *Arabic Literature Magazine*, Year 12, Number 2, PP.23-42. [In Persian].
 Ghiasian, M.S (2007). "Representation of Islam in American and British Media Before and After September 11th in the Framework of Critical Discourse Analysis," Ph.D. dissertation, Department of Linguistics, Faculty of Humanities, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran. [In Persian].
 Jorgensen, M & Phillips, L (2010), *Discourse Analysis as Theory and Method*, translated by Hadi Jalili, First Edition, Tehran: Nashre Ney. [In Persian].
 Laeibi, M.Gh (2011). *Iraqi Novel and the Narrative of Difference*, Baghdad: Dar al-Farahidi. [In Arabic].
 McDonnell, D (2001). *An Introduction to Discourse Theories*, translated by Hossein Ali Nowzari, Tehran: Farhang-e Gofteman. [In Persian].
 Mills, S (2003). *Discourse*, translated by Fatah Mohammadi, Zanjan: Hezare-Sevom. [In Persian].
 Soltani, A.A (2021). *Power, Discourse, and Language*, Seventh Edition, Tehran: Nashre Ney. [In Persian].
 Taheriniya, A. et al (2020), "A Critical Semiotic Analysis of Amal Donqol's "Al-Asha al-Akhir" Based on the Textual and Metaphorical Method of Fairclough and the Method of Action Analysis of Theo van Leeuwen", *Arabic Literature Magazine*, Year 12, Number 2, PP.1-22. [In Persian].

- Van Dijk, T (2014), *Discourse and Power*, translated by Ghaida Al Ali, Cairo: National Center for Translation. [In Arabic].
- Van leeuwen, T (2008). *discourse and practice*, new york: oxford university press.
- Van leeuwen, T (1993). "Language and Representation: the Recontextualisation of Partisipants, Activities and Reactions", PhD thesis, Department of Linguistics University of Sydney.
- Wady, T (2003). *Political Novel*, Cairo: Egyptian International Publishing Company, Longman. [In Arabic].
- Yaqutin, S (1997). *Analysis of Narrative Discourse (Time, Narration, Inference)*, Third Edition, Beirut: Arab Cultural Center for Printing, Publishing, and Distribution. [In Arabic].
- Yarmohammadi, L (2020). *An Introduction to Discourse Analysis*, Third Edition, Tehran: Hermes. [In Persian].
- Yarmohammadi, L (2014). *Communication from the Perspective of Critical Discourse Analysis*, Third Edition, Tehran: Hermes. [In Persian].
- Yarmohammadi, L (2002). "The Use of Discursive Socio-semantic Structures in Discourse Analysis with Special Reference to the Representation of Sosial Actors", *Journal of Faculty of Literatute and Humanities*, Shahid Bahonar University of Kerman, Volume 10, 11. [In Persian].
- Yatawi, M. et al (2019). *Critical Analysis of Discourse: Concepts, Journals, and Applications*, Beirut: Arab Democracy Center. [In Arabic].
- Yatawi, M (2018). "Linguistic Referentiality in Critical Discourse Analysis (In Origins and Method Critique)," *Siyaghat Journal*, Volume 3, Issue 1, Faculty of Arts and Humanities, Sultan Moulay Slimane University. [In Arabic].